

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TRABZON'DAKİ MİLİS MÜDÂFAASI VE MİLİSLER

Öğr. Gör. Mehmet Akif BAL*

Öz

Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Karadeniz Bölgesi'ni işgal etmeye çalışan Ruslara karşı, tüm Doğu Karadeniz'de olduğu gibi Trabzon ve civarında da etkili bir savunma yapılmıştır. Doğu Karadeniz'de ve Trabzon'da Ruslara karşı gösterilen savunma, nizami birliklerin Kafkas Cephesi'nde görev almaları nedeniyle sivil ve gönüllü kuvvetlerden de istifade edilerek gerçekleştirilmiştir. Sivil kuvvetlerin sevk ve idare edilmesi ise çoğu yerde subaylar tarafından bir Teşkilat-ı Mahsusa yapılanması şeklinde sağlanmıştır. Hem sahil kesiminden hem Doğu Anadolu istikametinden ve hem de deniz kısmından donanma desteğinde ve kalabalık kuvvetlerle Trabzon üzerine ilerlemiş Rus kuvvetlerine yönelik Trabzon'un doğusunda Of, Sürmene, Araklı ve en son Yanboludere vadilerinde sivillerin de yoğun katılımıyla etkili bir savunma yapılmış, bu savunmalarla Rus ordusunun hızı kesilmiş hatta işgalin kolay olmayacağı ve işgal sonrası bölgede oluşacak Rus hakimiyetinin ise hiç rahat geçmeyeceği gösterilmiştir. Rus işgaliyle batı kesimlerine ve iç kısımlara çekilen Türk nizami ve sivil kuvvetleri, Trabzon'un batısındaki Akçaabat, Vakfıkebir ve Tonya kesimlerinde de Ruslara karşı Teşkilat-ı Mahsusa yapılanmasıyla çok etkili bir çete savaşı yürütmüşler, yöredeki Türk nizami kuvvetlerinin batıya doğru çekilişine ve sivillerin şehri boşaltarak batı bölgelerine mümkün olan güven içerisinde ilerlemelerine zaman ve zemin oluşturmuşlardır. Bölgenin dinamik her sivil grubu, çete savunmasında yer almıştır. Aynı sivil kuvvetler, işgalden sonra Trabzon'da ortaya çıkan azınlık çetelerine karşı İslam ahalinin ve bölgenin güvenliğini de sağlamışlardır.

Anahtar kelimeler: Trabzon, Milis, Rus, İşgal, Sivil, Çete, Muhacir, Direniş, Şehit, Teşkilât-ı Mahsusa.

Militia Defence And Militias In Trabzon During World War I

Abstract

An effective defense against the Russians who tried to occupy the Eastern Black Sea Region in the First World War was carried out in Trabzon and its

* Gazi Üniversitesi TUSAŞ Kahramankazan Meslek Yüksekokulu, mehmetakifbal@gazi.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8995-8500.

vicinity, as in the whole Eastern Black Sea Region. The defense against the Russians in the Eastern Black Sea and Trabzon was carried out by the help of the civilian and voluntary forces, as the regular army troops served on the Caucasian Front. In many places of the area, the dispatching and management of civilian forces were provided by the military officers in the Special Organization (Teşkilat-ı Mahsusa). With the intensive participation of civilians, an effective defense was carried out in Of, Sürmene, Araklı and Yanboludere valleys, respectively, in the eastern part of Trabzon against the Russian forces, which had advanced on Trabzon with the navy support and crowded forces from both the coast and East Anatolia direction. The speed of the Russian army was slowed down with these defenses, and it was even shown that the occupation would not be easy and the Russian domination that would occur in the post-occupation region would not pass easily. The Turkish regular and civil forces, which were drawn to the western parts and the interiors by the Russian invasion, also carried out a very effective gang war against the Russians in Akçaabat, Vakfikebir and Tonya in the west of Trabzon with the help of the Special Organization (Teşkilat-ı Mahsusa). They gained time and became grounds for the Turkish regular forces to draw back towards west, and for civilians to evacuate the city and move to the western regions with confidence. Every dynamic civilian group of the region was involved in this gang defense. The same civilian forces also ensured the security of the Islamic community and the region against minority gangs that appeared in Trabzon after the invasion.

Keywords: Trabzon, Militia, Russian, Occupation, Civilian, Gang, Immigrant, Resistance, Martyr, The Special Organization (Teşkilat-ı Mahsusa).

Giriş

Doğu Karadeniz Bölgesi genel olarak I. Dünya Savaşı'ndan yoğun şekilde etkilenmiş olmakla birlikte, bölgede savaşın en ağır hissedildiği yerlerin başında Trabzon gelmişti. Çünkü, Karadeniz sahilinden Doğu Anadolu ile İran'a uzanan yolların üzerinde olmasından dolayı Trabzon uzun yıllar Rusların ele geçirmek istediği bir yer olmuştu.¹ Zira Ruslar, Anadolu'nun kuzey sahilinde önem taşıyan dış limanlardan biri olan Trabzon limanının ele geçirilmesinin, kendilerinin Erzurum'daki kalıcılıklarına büyük katkı sağlayacağına inanıyorlardı. Trabzon'un Ruslar için diğer bir anlamı ise İç Anadolu'ya yapılacak bir askeri harekâta sağlayacağı kolaylıktı.² Bu özellik, Rus Genelkurmayı'nın Rus Karadeniz Donanması Komutanı Amiral Eberhard'a göndermiş olduğu bir raporda şu cümlelerle ifade edilmiştir: "Kafkas ordusu Trabzon'un işgaline büyük kıymet vermektedir. Bu limanın işgal edilmesi gerek Erzurum cephesinde harekât yapan Türk ordusunun ikmal yolunu kesmek; gerekse Rus ordusunun müstakbel ileri harekâtında bir ikmal limanı bulmak bakımından kıymetlidir."³

Rus askeri yetkilileri bu stratejik planlarını yapmakta ve bir taraftan da karşı karşıya olabilecekleri ülkelerin askeri güçleri ile Rusya'nın askeri gücünü mukayese etmek ve savaş hazırlığı için eksiklerini gidermek duru-

¹ Enis Şahin, "İngiliz The Times Gazetesi'ne Göre Trabzon'un Ruslar Tarafından İşgali", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 7, Güz 2009, s. 118.

² W.E.D. Allen - Paul Muratoff, *Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, Ankara 1966, s. 348.

³ N. Monastarev, *Birinci Dünya Harbinde Karadeniz Cephesi*, (Çeviren: Afif Ertuğrul), Ankara 1948, s. 40.

mundaydılar. Bu durum özellikle Karadeniz Rus donanması içinde önem arz etmekteydi. Öyle ki Karadeniz'de Rusya'nın muhtemel bir savaş karşısında filosunun Osmanlı donanmasından daha güçlü olması Rusya'nın boğazlar ve Karadeniz hususundaki siyasi amaçlarına ulaşması açısından hayati bir öneme sahipti.⁴ Rus hakimiyetini Karadeniz'de sağlama açısından büyük önem taşıyan Trabzon önemli bir yerde durunca, Rus ordusu ilk olarak Trabzon'a yönelik yoğun bir deniz harekâtına girişti. Sivastopol, Novorossisk ve Poti gibi deniz üslerinden sağladığı lojistik destekle Rus donanması, esasen tüm Karadeniz sahillerine yönelik çok ağır bombardımanlar yaptı. Rus donanmasının bombardımanlarının tesiriyle, Batum tarafından Doğu Karadeniz sahiline giren Rus kara birliklerinin Doğu Karadeniz'deki ilerleyişi daha yoğun ve daha hızlı bir şekilde gerçekleşti.

Çanakkale savaşlarından sonra meydana gelen durum ve hareketlilik, Trabzon civarına da etki etmişti. İtilaf Devletlerinin Aralık 1915'ten itibaren Çanakkale'yi geçemeyeceklerini anlayıp buradaki birliklerini geri çekme kararı alması ve bu birlikleri Kanal Cephesi'ne sevk etmeye başlaması üzerine Türk Genelkurmayı Çanakkale'deki birliklerden bir kısmını, Sarıkamış felaketiyle gücü iyice zayıflamış Doğu Cephesi'ndeki III. Ordu'ya takviye olarak gönderme kararı almıştı. Bu gelişmelerden haberdar olan Rus ordusu, Türk cephesinin takviye olmasından önce yani 1916 yılı başında Erzurum'a yönelik kara taarruzu başlattığı gibi, 11 Ocak 1916'da Doğu Karadeniz sahilindeki Liyahof Müfrezesi'yle Trabzon Vilayet merkezine yönelik Sahil Cephesi hareketine girişmişti.⁵

Rusların Kafkaslar üzerinden Doğu Karadeniz'e başlattığı kara hareketinin bir kolu Erzurum istikametine, bir kolu Doğu Karadeniz sahiline bir diğer kolu ise deniz harekâtı olarak tüm Karadeniz sahiline yönelik gerçekleşti. Kafkas Cephesi'ndeki askeri harekâtı yürütmekle mükellef Osmanlı III. Ordusu, Karadeniz sahilinden de sorumlu olmakla birlikte esas ağırlığını Erzurum taraflarında işgal adımları atan Rus ordusuna karşı vermiş, Doğu Karadeniz sahili ise buralardaki sayıları Ruslardan fazla olmayan muvazzafarla birlikte, Teşkilat-ı Mahsusa yaklaşımıyla şekillenmiş bir milis yapılanması tarafından savunulmaya çalışılmıştır. I. Dünya Savaşı'nın çıkması ve Karadeniz Bölgesi'ne yönelik Rus saldırılarının başlaması karşısındaki ilk savunma hattı, 16 Kasım 1914 tarihinde Batum ve Artvin civarında kurulmuştur. Türk nizami kuvvetlerinin Erzurum ve civarındaki yani genel olarak Kafkas Cephesi'ndeki askeri harekâtı yürütmelerinden dolayı, sahil bölgesi çoğunlukla buralardaki mevcut muvazzafalar ve milis yapılanması tarafından savunulmuştur. 1915 Sarıkamış yenilgisi sonrası Rusların 14 Ocak 1915'te hem karadan hem de denizden başlattıkları genel taarruz sonucunda savunmasız bir hale giren Doğu Karadeniz bölgesine yönelik Rus işgal adımları karşısında Türk nizami ve sivil kuvvetler-

⁴ Şahin Doğan, "I. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Karadeniz Politikası ve Rus Karadeniz Filosu", *I. Dünya Savaşı'nda Karadeniz ve Kafkasya*, (Editörler: Mehmet Okur - Bahadır Güneş - Ülkü Köksal), KTÜ Yayınları, Trabzon 2017, s. 70.

⁵ Hikmet Öksüz, "Birinci Dünya Savaşında Of Direnişi ve Oflu Kadınlar", *Başlangıcından Günümüze Her Yönüyle Of*, (Editörler: Prof. Dr. Hikmet Öksüz - Prof. Dr. Mevhibe Coşar - Öğr. Gör. Veysel Usta), KTÜ Yayınları, Trabzon 2016, s. 131-132.

ce Artvin civarından başlatılan müdâfaaya rağmen Rus kuvvetlerinin karadan ve denizden irtibatlı organize hareketleri sonucunda⁶ 13 Ocak 1915'te Batum, 28 Şubat'ta Hopa, 8 Mart'ta Rize, 27 Mart'ta Artvin işgal altına girmiştir. Sahil kesimindeki Türk savunması Artvin ve Rize'nin işgale düşmesinden sonra Trabzon'daki vadilerde ve Rus donanmasının atış menzili ve tesiri dışında kalan iç kesimlerde yer yer Rusları durduran ve hatta püskürten bir şekle dönüşmüştür. Trabzon sınırları içerisindeki en önemli ve sivillerin yoğun olarak yer aldığı ilk savunma Of'un Baltacı ve Solaklı vadileriyle yüksek tepelerinde gerçekleşmiş lakin doğu ve güney yönüyle karadan ve denizden organize ilerleyen baskın Rus hareketi karşısında gösterilen direnişe rağmen 26 Mart'ta Of, 28 Mart'ta Sürmene, 15 Nisan'da Araklı, 18 Nisan 1916'da Trabzon, 21 Temmuz 1916'da Vakfikebir gibi sahil yerleşimleri Rus işgaline düşmüştür. Bununla birlikte Türk savunmasının ağırlık merkezi Trabzon'un güney doğusu ve güney batısındaki dağlık alanlara hatta ormanlıklara kaydırılmış, Türk birlikleri ve milisler bu bölgelerde sahayı Ruslara teslim etmemişlerdir. Türk sahil kuvvetlerine büyük zarar veren Rus deniz topçusunun menzilinin yettiği iç kesimlerde hakimiyet kuramayan Rus kara kuvvetleri daha çok Trabzon'un sahil mıntıklarında tutunmaya çalışmışlardır.⁷

Türk resmi ve gayri resmi kuvvetleri Rusların özellikle sahil bölgesindeki ilerleyişini engelleyememişler ancak bölgede sergilenen savunma yöntemi ve yoğunluğu ile Ruslara istediklerini rahatça yapma fırsatı da vermemişlerdir. Sahil kısmında muvazzaf birliklerin kontrolünde ve onlarla birlikte askeri hareketin içinde yer alan gönüllü Türk milisler, öncelikle Artvin tarafından Doğu Karadeniz'e giriş yapan Rus işgal kuvvetlerine karşı cephe savaşı, taarruz, baskın, gözetleme, istihbarat toplama faaliyetleri yanında, yöre insanını koruma altında harp mıntıkları dışına tahliye etme ve muvazzafların güvenle geri çekilmelerini sağlama işlemlerine ciddi katkı vermiştir. Lakin, karadan ilerleyen işgal kuvvetleri, denizden Doğu Karadeniz sahillerine yanan Rus donanması tarafından desteklenince yani Türk nizami ve milis kuvvetleri iki ateş arasında kalınca, Türk kuvvetleri Ruslarla çatışarak bölgenin iç batı istikametine çekilmek zorunda kalmışlardır. Vaziyet, Temmuz 1916 aylarında Türk birliklerinin hem karadan hem denizden gelen Rus baskılarına dayanamayıp Harşit vadisine⁸ çekilmesine kadar bu şekilde sürmüştür. Doğu Karadeniz'de-

⁶ Rus Karadeniz donanması, Osmanlı donanmasının hem sayısal hem de lojistik anlamda yaşadığı sıkıntılardan dolayı harbin başlamasından kısa süre sonra Karadeniz'de deniz gücü üstünlüğünü ele geçirmiş, bu doğrultuda 15 Kasım 1914 tarihinden 11 Ağustos 1916 tarihine kadar sık aralıklarla ve yoğun şekilde Trabzon merkezi yoğun olmak üzere tüm Trabzon sahiline yönelik başlıca 25 bombardıman düzenlemiştir. Bu bombardımanlardan bazıları şehirde büyük yıkımlara ve ölümlere neden olmuş, Trabzon civarındaki savunmanın şekillenmesine de yol açmıştır. Mehmet Akif Bal, "Trabzon'un Rus Donanmasıyla Bombardımanı ve Bombardımanın Trabzon'a Etkileri (1914-1916)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XXVII, Sayı: 81, Kasım 2011, s. 545-576. Bombardımanlarla ilgili arşiv belgeleri için ise bkz. Ahmet Köksal - Veysel Usta, *Yüzyılın Ardındaki Karadeniz Rus Bombardımanları I*, Akçaabat 2018.

⁷ Fevzi Çakmak, *Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi*, Ankara 2005, s. 127.

⁸ Karadeniz sahil kesiminde Artvin, Rize, Trabzon yörelerindeki Türk savunma cephelerinin sonucusu Giresun Harşit vadisinde gerçekleşmiştir. Ruslar buradan daha batıya geçmemiştir. Harşit vadisi savunmasının detaylarına yönelik bkz. *Harşit Vadisi Sempozyumu Bildirileri (Tarih-Coğrafya-Kültür)*, (Editörler: Mehmet Fatsa - Mehmet Özmenli), Giresun 2017.

ki askeri hareketlilik incelendiğinde, 18 ay boyunca sahil kesimine yerleşme amaçlı gelip bu doğrultuda ilerleyen kalabalık ve donanımlı Rus ordusunun hızını kesmeyi, onları huzursuz etmeyi, ümitsiz bırakmayı ve bölgede rahat hareket ettirmemeyi amaçlayan bir Türk savunma stratejisi izlendiği görülür. Zorluklarla ve acılarla dolu muhacirliğe çıkararak bölgeyi büyük oranda boşaltan ve Doğu Karadeniz'in batı kesimleri başta olmak üzere Türkiye'nin çeşitli yerlerine göç eden İslam ahalinin Rus işgaline ve otoritesine boyun eğmeyen bu tavrı yanında, Teşkilat-ı Mahsusa tarafından teşkilatlandırılan İslam çetelerinin ve diğer nizami kuvvetlerin ortaklaşa sergiledikleri anlamlı direniş⁹ ise Ruslara bu bölgede asla kalıcı olamayacaklarının mesajını vermiş, 1918 Şubat'ında Trabzon ve civarının Rus ve Ermeni işgalinden kurtarılmasına hem pratik hem de psikolojik açıdan ciddi bir alt yapı oluşturmuştur.

Tüm insanlığı derinden etkileyen Birinci Dünya Savaşı, sosyal ve yerel tarihçilik açısından da tarihçiliğimizde artık daha fazla yer bulmaktadır. Çünkü, Birinci Dünya Savaşı gibi büyük olayların yerel ve bölgesel etkilerinin ortaya konulması, tarihçiliğe olduğu gibi toplumsal hafızaya da olumlu tesirler yapmaktadır. Savaşların sadece askeri ve siyasi mücadeleler olmadığını aksine toplumlara büyük etkiler yaptığının ortaya konulması, bir diğer ifadeyle tarihin toplumsallaşmasını olumlu yönde etkilemektedir. Bu yaklaşımla Kafkas Cephesi'ndeki çarpışmaların Trabzon boyutuyla da ortaya konulması; hem Trabzon civarındaki mücadeleye hem cepheye etkilerinin anlaşılmasına ve daha önemlisi harbin anlaşılmasına detaylar noktasında ciddi katkı sağlayacaktır. Birinci Dünya Savaşı'nda etkili olan ancak az bilinen Türk milis mücadelesinin Trabzon ölçeğinde derli toplu şekilde ortaya konulması, bir taraftan da emsal olma anlamında önem taşıyabilecektir.

Çalışmamızın kaynaklarını devlet arşivlerinden elde ettiğimiz Osmanlı dönemi belgelerine, Milli Savunma Bakanlığı envanter çalışmalarına, Genelkurmay Başkanlığı'nın asker biyografileri, dönemin tanıklığını yapanların yazdığı hatıralara, harplere katılan ve gözlemci olarak harpleri izleyen Rusların yazdıkları ve daha sonra Türkçeye çevrilmiş çalışmalara, harbe katılan Türk subaylarının eserlerine, yakın zamanlarda yapılmış akademik çalışmalara, yerel araştırmacıların çalışmalarına dikkat ederek meydana getirdik. Dönemi açıklayan Osmanlı arşiv belgeleri makalenin konusu olan sivil direniş yapılanmasının organizasyon temellerini ortaya koydu. Rusçadan Türkçeye çevrilmiş çalışmalar, bölgedeki harplerin Rus tarihçiler ve subaylar gözüyle ortaya konulmasına fırsat verdi. Milli Savunma Bakanlığı'nın şehid künyelerinden oluşan beş ciltlik *Şehitlerimiz* çalışması ile Ruslara karşı verilen mücadeleyi yöneten üst düzey Türk subaylarının biyografilerini ve dolayısıyla bölgedeki faaliyetlerini ortaya koyan biyografi çalışmaları, Fevzi Çakmak'ın Harp Akademileri'nde ders olarak verdiği ve daha sonra kitaplaştırılan hatıra notları ile Fevzi Çakmak'ın Nilüfer Hatemi tarafından yayına hazırlanan gün-

⁹ Tüm Doğu Karadeniz'deki Teşkilat-ı Mahsusa yapılanmasına yönelik ciddi çalışmalardan bahseden Dr. Mehmet Bilgin'in *Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları* (İstanbul, 2017) başlıklı çalışmasıdır. Çalışmada bölgedeki Teşkilat-ı Mahsusa operasyonları ve sivillerin bu yapı içerisinde savunmaya yönelik yer almasıyla ilgili nüfuz edici bilgiler yer almaktadır.

lükleri, dönemin tanıklığını yapan hatta bizzat olayların içerisinde yer alan Hasan Umur, Muzaffer Lermioğlu, Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, Altay Yiğit ve milis mücadelelerinin içinde yer alıp daha sonra emniyet mensupluğu yapmış Neşet Çimen'in el yazısı hatıraları, Sadi Selçuk'un hatıraları, günümüzdeki akademik çalışmalar ile çeşitli akademik tezler ve özellikle yerel araştırmacılarının eserleri konumuzun içeriğinin ciddi şekilde doldurulmasına katkı verdiler. Milis müdafaasının öncülerinden Yüzbaşı Kahraman Bey'in Zümrüt Rize Gazetesi'nde yayınlanan tefrikaları ise, konunun daha da derinleştirilmesine ciddi zemin hazırladı.

1. Trabzon'daki Askeri Durumun Milis Teşkilatlanmasına Tesiri

Trabzon ve civarı, harp boyunca Osmanlı III. Ordusu'nun yetki alanında olmuş ve Kafkas Cephesi'nin parçası olarak kabul edilmişti. III. Ordu, Muzur Dağları'nın kuzey eteklerinden Karadeniz'e kadar yaklaşık 190 kilometre genişliğindeki cephenin askeri sorumluluğunu, 3.000'i subay olmak üzere 30 bin kadar muharip piyade, 125 top ve 155 makinalı tüfekte sağlamaya çalışmıştı.¹⁰ Rize'nin 8 Mart 1915 tarihinde Rusların eline düşmesinden sonra Of kazasında savunma cephesi kurulmaya başlanırken, Rize tarafından Of'a yorğun vaziyette gelmiş 2.000-2.500 civarında bir asker mevcudu bulunmaktaydı. Mart 1916'da Of Baltacı Deresi'nde müdâfaaya geçildiği zaman sahildeki tüm Türk kuvvetlerinin bağlı olduğu 37. Tümen kuvvetleri şu şekilde tasnif edilmişti: Nizamiye askeri 5.000, Çanakkale'den gelen 28. Piyade Alayı 3.000, mahalli milis kuvvetleri 3.000 olmak üzere toplam 11.000. İşgalci Rus kuvvetleri ise V. Rus Kolordusu'na bağlı 37.000 kişiden oluşmakta idi.¹¹ III. Ordu'ya bağlı III. Mıntika (V. Kolordu) Komutanlığı'na bağlı olan Trabzon bölgesindeki kuvvetlerin Mıntika Komutanı ise Tuğgeneral Fevzi (Çakmak) Paşa idi.¹² Araklı Karadere'den başlamak üzere, Karadere'nin batısı Lazistan Cephesi olarak geçmişti.¹³ Bu cephenin komutanlığına 27 Mart 1915 tarihinde Ahmed Avni Paşa tayin edilmiş ve 5 Nisan'da cepheye gelerek görevine başlamıştı.¹⁴ Avni Paşa'nın yöredeki askeri teşkilatlanma adına attığı en önemli adımlardan biri de Trabzonlu sivillerin müdafaaya katılmalarını sağlamaya yönelik olacaktır.

2. Trabzon Bölgesinde Sivil Müdâfaa Geleneği

Trabzon ve civarı, işgalci kuvvetlere karşı sivil müdâfaanın gerçekleştirilmesi açısından tarihi tecrübeye sahip bir yöredir. Bu açıdan 1810 yılında Akçaabat Sargana'da yönelik gerçekleşen bir Rus deniz çıkarmasına karşı gerçekleşen Sargana Müdâfaası çok önemlidir. Kafkasların büyük bir bölümünü ellerine geçirerek sınırlarını Doğu Anadolu'ya vardır ve bu doğrultuda

¹⁰ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Kafkas Cephesi 3. Ordu Harekâtı*, C. II, Ankara 1993, s. 393.

¹¹ Fevzi Çakmak, *Birinci Dünya Savaşında Doğu Cephesi*, s. 191.

¹² İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, Ankara 1993, s. 116.

¹³ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Kafkas Cephesi 3. Ordu Harekâtı*, s. 257.

¹⁴ İsmail Hacifettahoğlu, "Lazistan ve Havalisi Komutanı Ahmet Avni Paşa", (Çevrimiçi) <http://www.serander.net/karadeniz-kulturu/karadeniz-tarihi/648-lazistan-ve-havalisi-komutani-ahmed-avni-pasa.html>, 24 Şubat 2019.

Akçaabat ilçesinin Sargana Burnu'na çıkarma yapan Ruslara; Trabzon Valisi Çarhacı Ali Paşa ve kuvvetleri ile Akçaabat ayanı Sakaoğlu Mahmud Ağa,¹⁵ eşi Uluve Hatun, Kanberoğlu Memiş Ağa'nın etrafındaki Akçaabatlılar savunma yapmışlardır. Bir süre sonra Rus donanması kıyıda ayrılmaya başlamış, 27 Ekim 1810 tarihinde biten çatışmalar sonucunda, Trabzonlu sivillerden 921'i erkek, 49'u kadın olmak üzere bine yakın şehit verilmiştir.¹⁶ Rusların yöreyi etkileyen ikinci işgal adımı ise, 1828-1829 yılında gerçekleşmiştir. Bu savaş, Osmanlı Devleti'nin Yunan bağımsızlık hareketine müdahalesi üzerine başlamış, 1828 yılı Temmuz ayında Erzurum üzerinden gelen Rusların Bayburt Aydıntepe (Hart)'ye girmesi üzerine; Sürmene, Araklı ve Of köylerinden 20 bin kadar silahlı köylü, Aydıntepe'ye giderek mevzilenmişti. Trabzonlu milislerle Ruslar arasındaki çatışmada Rus ordusu çözülmüş,¹⁷ Rus birlikleri Trabzonlu milisler karşısında 300'ü asker, 18 subay olmak üzere ciddi bir kayıp vererek geri çekilmiştir.¹⁸ 1828 Osmanlı-Rus Savaşı'nda gösterdiği gayretlerden dolayı üst rütbelere ile taltif edilenler olmuştur. Of Müftülerinden Hacı Mehmed Efendi, bu savaş sırasındaki gayretlerinden dolayı sivil paşalıkla ödüllendirilmiştir.¹⁹

3. Teşkilât-ı Mahsusa ve Trabzon'da Sivil Müdafaa

Osmanlı Devleti'ni 1913-1918 yılları arasında fiilen yöneten İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, özellikle I. Dünya Savaşı başlarından itibaren Teşkilât-ı Mahsusa adı altında ve milis²⁰ yapılanması şeklinde yöresel güçleri harekete geçirdiği bilinmektedir. Teşkilât-ı Mahsusa'nın resmi dayanağı "Umûr-ı Şarkıyye Dairesi"dir. "Umûr-ı Şarkıyye Dairesi", 1913 Kasım'ında Enver Paşa tarafından resmen kurulmuş ve başına Süleyman Askerî Bey getirilmişti. Teşkilât-ı Mahsusa üzerine ilk doktora tezini 1963 yılında hazırlayan Dr. Philip H. Stoddard'a göre:

*"Teşkilât-ı Mahsusa, iç güvenliği sağlamak, devletin varlığı için hayati önemi olduğu düşünülen Türkçe konuşan topluluğun süregelen hakimiyetini korumak ve Osmanlı Devleti'nin toprak kaybetmesini engellemek amacıyla kurulmuştu. Teşkilât-ı Mahsusa, Osmanlı Devleti'ni savunmak için kullanılacak her türlü aracı kullandı: Müslüman dayanışması için İslam birliği propagandası, Osmanlı sistemini tehdit edenleri açığa çıkarmak için casusluk, düzenli ordu birliklerine yardımcı olmak veya onların yerini almak için çete savaşı."*²¹

Trabzon ve civarı da, savaş başlarında düzenli birliklerin daha çok Kafkas Cephesi'nde mücadele etmesi ve bölgede çok fazla nizami kuvvet bulunma-

¹⁵ Mehmet Akif Bal, *Osmanlı'dan Günümüze Trabzonlu Sımlar ve Aileler*, İstanbul 2009, s. 1079-1081.

¹⁶ Muzaffer Lermioğlu, *Akçaabat Tarihi ve Birinci Genel Savaş-Hicret Hatıraları*, İstanbul 1949, s. 128-129; Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi/Fetihten Kurtuluşa Kadar*, Trabzon 2000, s. 99.

¹⁷ Mehmet Bilgin - Ömer Yıldırım, *Sürmene*, Trabzon 1990, s. 297.

¹⁸ W.E.D. Allen - Paul Muratoff, *Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, s. 41.

¹⁹ Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Of ve Çaykara Müftüleri: Bilimsel ve Kültürel Aktiviteleri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, C. I, Trabzon 2002, s. 453.

²⁰ Fransızca "Milice". TDK'ya göre milis, "Savaş sırasında orduya yardımcı olarak toplanan silahlı halk gücü" demektir.

²¹ Philip H. Stoddard, *Teşkilât-ı Mahsusa*, (Çeviren: Tansel Demirel), İstanbul 1993, s. 9.

masından kaynaklı olarak, içinde bulunduğu özel askeri durum nedeniyle bu yapılanmadan ileri derece etkilenmiştir. Savaşın başlarında Doğu Anadolu ve civarında Teşkilât-ı Mahsusa yapılanmasının kurulmasına karar verilince Kafkasya teşkilatı içinde yer alan Dr. Bahaeddin Şakir ve heyeti Erzincan yoluyla Erzurum'a giderek burada Kafkas İhtilal Cemiyeti Genel Merkezi'ni kurdular.²² Erzurum'daki teşkilatlanma sonrasında Trabzon ve Van'da birer bölge idare heyeti oluşturulmuştur. Trabzon Bölge Heyeti'nde Rıza Bey, Nail Bey ve bir kişi daha bulunacaktı. Trabzon Bölge İdare Heyeti'nin görevi; Batum, Kutayis, Tiflis, Viladikafkas, Mengrilistan, Sohum ve kuzeyiyle Lezgi Eyaleti'nde ihtilal teşkilatı ve düzenini kurup uygulamaya geçirmek olacaktı.²³ Bu amaçla, Teşkilât-ı Mahsusa birliklerinin oluşturulması için İttihatçı Rıza Bey ve İttihat ve Terakki Partisi Genel Sekreteri Nail Bey Trabzon'a gelmiş, Trabzon Mıntika Heyet-i İdaresi yine Rıza Bey, Nail Bey ve Tahsinpaşazade Ramiz Bey tarafından oluşturulmuştur. Kafkas Cephesi'ne yakınlığı ve sahil bölgesinin daha çok yerel kuvvetlerce savunulacağına ortaya çıkması yanında bir lojistik üs olması gibi sebeplerle Teşkilat-ı Mahsusacılar Trabzon'da özel bir çalışma yapmaya başlamıştır.

3.1. Trabzon'daki Milis Yapılanmasının Kaynakları

Teşkilat-ı Mahsusa yöntemleriyle Trabzon'da teşkilat kurmaya memur edilen Yusuf Rıza Bey, Teşkilât-ı Mahsusa yapılanmasına yönelik olarak doğrudan Enver Paşa ile irtibat halinde olmuş, Enver Paşa'ya yazdığı yazıda Trabzon'daki Teşkilât-ı Mahsusa için şu isteklerde bulunmuştu:

“1- Kısmen Trabzon ile Sürmene ve Rize’de, doğduğu günden beri kayıklar la Rusya sevahiline giderek, denizin ve o havalinin kurdu bulunan ve kayık, silah sahibi olan birtakım reis ve avanelerinin Bayburt ve Erzurum’a sevkleri ordu için bir ifadeyi mucip olamayacağı (yarar sağlayamayacağı) şüphesiz bulunmakla, sahil muhafızı namıyla veyahut bu havali ahz-ı asker şubelerine vereceğim defter mucebince akıncı olarak askerliklerini bu surette ifa etmelerine müsaade olunması.

2- Çeteciliğe elverişli olan eşhasın ahiren teşekkül eden seyyar jandarma taburlarına nakli icabında bunların çete ile sevkine müsaade buyurulması.

3- Çeteciliğe vakıf ve fedakarlığına itimad ettiğim birkaç zabitin istediğim yani lüzumu zamanında benim emrime tabi olunmasına müsaade buyurulması.”²⁴

Trabzon'daki teşkilatlanma için öncelikle İstanbul'dan tahsisat-ı mesture adı altında 500 lira gönderilmiştir.²⁵ Teşkilat-ı Mahsusa birliklerinin ihtiyacı olan malzemenin sağlanmasında bir taraftan da yerel imkanlar kullanılmıştır. Bu amaçla, bölgedeki Ermenilerden ve asker kaçaklarından elde edilen 171

²² Mehmet Bilgin, *Teşkilât-ı Mahsusa'nın Kafkas Misyonu ve Operasyonları*, İstanbul 2017, s. 145.

²³ Ahmet Tetik, *Teşkilât-ı Mahsusa (Umur-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi 1914-1916*, C. 1, 2. Basım, İstanbul 2014, s. 295.

²⁴ Mehmet Bilgin, *Teşkilât-ı Mahsusa'nın Kafkas Misyonu ve Operasyonları*, s. 149.

²⁵ “Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 2. Şube'den Trabzon Vilayeti'ne şifre olarak gönderilen 26 Teşrinisani 1330 (9 Aralık 1914) tarihli ve tezkere zeyli”, *BOA, DH.EUM*, 2. Şube, nr. 2/64.

tüfek ve 1469 fişek yanında kasaturalar ve yine aynı kaynaklardan elde edilen 78 tüfek ile 4199 fişek Teşkilat-ı Mahsusa birliklerine ve Lazistan Havalisi Kumandanlığı'na teslim edilmiştir.²⁶ Bölgeden sağlanan silah ve cephane desteklerine rağmen esas malzeme İstanbul'dan sevk edilmiştir. Hem İstanbul'dan bölgeye malzeme taşınması ve hem de getirilen malzemenin ve milislerin Batum Cephesi'ne gönderilmesi için lojistik araçlara duyulan ihtiyaç ise, yöredeki Teşkilat-ı Mahsusa'ya bağlanan Akçaabat ve Rize motorlarının çalışmalarıyla giderilmeye çalışılmıştır. Hatta bu konuda yerel idarelere emirler verilmiş ve İstanbul ile bölge arasında yapılacak nakliye çalışmalarında Bahriye Zabiti Cemal Bey komutasındaki motorlar için gerekli gazın sağlanması ve kontrolü emredilmiştir.²⁷ İttihatçılardan Yusuf Rıza Bey; Trabzon ve Rizeli denizcilerin Kafkas Cephesi'ne sevk edilmeleri yerine, Kafkas Cephesi'nin sahil kesimindeki lojistiği sağlamakla vazifelendirilmelerini daha faydalı görmüş, İstanbul'a yazdığı yazılarla bunların "Sahil Muhafızı" yahut "Akıncı" adlarıyla askerliklerini yapmalarını sağlamıştır. Bunun yanında, çetecilikle uğraşan kişilerin Seyyar Jandarma Taburları'nda görevlendirilmeleri ile çeteci subayların emrine verilmeleri kararlaştırılmış bu doğrultuda kumandanlar ve askerlik şube başkanlarının bilgilendirilmeleri istenmiştir.²⁸ Trabzon'daki Teşkilat-ı Mahsusa birliklerine sağlanacak eleman ihtiyacı da yerel kaynaklardan giderilmeye çalışılmıştır. Özellikle Trabzon vilayetindeki aff-ı aliye mazhar olacak şakilerden faydalanılmış hatta katılımın artması için Trabzon Valiliği'nce yapılacak çalışmaların daha da yoğunlaştırılacağı Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiş, bu doğrultuda Akçaabat, Görele, Vakfikebir civarlarından 30 kadar eşkiya ile avanesinin Teşkilat-ı Mahsusa'ya katıldığı ve daha fazlasının katılacağı bir örnek adım olarak ifade edilmiştir.²⁹ Hatta bu konuda Kundak Kariyeli Mustafaoğulları ve arkadaşlarının Teşkilat-ı Mahsusa'ya katılımı önemli görülmüş ve Mustafaoğulları ile rüfekasının Teşkilat-ı Mahsusa bünyesinde harbe sevkleri uygun görüldüğünden takiplerinin ertelenmesine yönelik olarak bizzat Nazır Talat Paşa imzasıyla Emniyet-i Umumiye tarafından Adliye Nezareti'ne yazılar yazılmıştır.³⁰ Trabzon ve civarında faaliyetlerini sürdüren Trabzon Teşkilat-ı Mahsusa Alayı'nın savaşın sonuna kadar vazifede tutulması da önemli görülmüş ve bu konuda Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey³¹ ve Mürettep Alay Komutanı Binbaşı Yakup Cemil Bey uyarılmıştır. Bu doğrultuda Teşkilat-ı Mahsusa mensuplarının III. Ordu bünyesinde muhafazası istenmiştir.³²

²⁶ "Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 2. Şube'den Harbiye Nezareti Celilesine mahrem olarak gönderilen 20 Kanunsani 1331 (2 Şubat 1916) tarihli ve tezkere zeyli", BOA, DH.EUM, 2. Şube, nr. 12/16.

²⁷ "Dahiliye Nezareti Şifre Kaleminden Merkez Kumandanı imzasıyla Giresun Kaymakamlığına gönderilen 20 Temmuz 1331 (2 Ağustos 1915) tarihli şifre", BOA, DH.ŞFR, nr. 54/222.

²⁸ Uğur Üçüncü, *Trabzon'da İttihatçı Bir Sıma: Kâhya Yahya*, Trabzon 2015, s. 72-73.

²⁹ "Trabzon Valisi Cemal Azmi Beyden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 20 Kanunsani 1331 (2 Şubat 1916) tarihli şifre telgraf", BOA, DH.ŞFR, nr. 444/27.

³⁰ "Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdiriyeti'nden Trabzon Valiliği'ne yazılan 9 Kanunsani 1331 (22 Ocak 1916) tarihli şifre", DH.ŞFR, nr. 60-88.

³¹ Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, Ankara 1968-1969, s. 636.

³² "Dahiliye Nezareti Şifre Kaleminden Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey vasıtasıyla Binbaşı Yakup Cemil Bey'e gönderilen 29 Kanunsani 1331 (11 Şubat 1916) tarihli telgraf", BOA, DH.ŞFR, nr. 55A/95.

Yapılan çalışmalarla ve İttihatçılardan Nail Bey'in Harbiye ve Dahiliye nezaretlerinden aldığı izinle Trabzon Hapishanesi'ndeki bu mahkumları tahliye ederek çeteler oluşturmuştur. Mahkumlara; kaçmayacaklarına, son nefeslerine kadar vatana hizmet edeceklerine ve Teşkilât-ı Mahsusa uğruna her türlü fedakarlığı yapacaklarına dair yemin ettirilmiştir. Yemin ettirilen her mahkum, milis teşkilatına dahil edilmiş hatta 600 kişilik bir milis müfrezesi deniz yoluyla ve kayıklarla Artvin civarına sevk edilmiştir. Gönderilen mahkumlar arasında silahşorluklarıyla tanınmış mahkumlar vardı.³³ Şakiler yanında affedilen mahkumlar da, seyyar jandarma taburuna alınmıştır.³⁴ Çetelerin cepheye sürülmek üzere derlenmesi sadece ihtiyaç duyulan yerlerde çete teşkilatı kurmakla kalmayacak, bölgedeki eşkıyalık da bu şekilde önlenmiş olacaktır. Nitekim herhangi bir jandarma operasyonu yapmadan bölgedeki şakilere yönelik çalışmalarını yoğunlaştıran Rıza Bey, "*Vilayet, şaki ve şekavetten kurtulacaktır*"³⁵ demiştir. Teşkilât-ı Mahsusa'nın bölgedeki çalışmalarına dair detaylara hakim olan ve Talat Paşa'nın Yaveri Arif Cemil (Denker) de bu yapılanmayla ilgili olarak hatıralarında: "*Efradın teçhizatı, muvazzaf denilen askerimizde görülemeyecek kadar mükemmeldi. Tepeden tırnağa kadar cephaneye ve silahtan başka, dağarcıklara ve meşin pelerinlere varıncaya kadar her şey tamamı. Yalnız, müfrezenin ne bir defteri vardı ne hakiki vücudu malumdu, ne de iâşe teşkilatı vardı. Nail Bey alayı, Trabzon'daki kayıklarla Artvin tarafına sevk edildi*"³⁶ bilgisini aktarmaktadır.

Trabzon'daki milis yapılanmasında sivil yöneticilerin ve sivil eşrafın da ciddi katkısı söz konusudur. Bu açıdan, Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey'in çalışmaları çok önemlidir. Milis yapılanması için büyük gayret sarf eden Cemal Azmi Bey, Ruslara karşı savunma içerisinde yer alabilecek olduğu halde muhacirlik kabileleriyle Trabzon'dan ayrılanların dahi geri çağırılması emrini vermiştir.³⁷ Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey'in ve Trabzon eşrafının yoğun katkıları sonucunda 1465 Teşkilât-ı Mahsusa gönüllüsü, 3 tabur halinde cepheye gönderilmiştir.³⁸ Cemal Azmi Bey'in çabaları sadece bununla sınırlı kalmamış, sivillerden oluşturduğu nakliye gücü ile, III. Ordu'nun lojistiğine de ciddi katkı vermiştir. Trabzon halkı, Cemal Azmi Bey'in öncülüğünde denizden kayıklarla, karadan Erzurum istikametine doğru 35 saatlik yolda yaya olarak sırtlarında erzak taşımıştır.³⁹ Milis yapılanmasında Trabzon Kayıkçılar Kâhyası Yahya'nın çalışmaları da kayda değerdir. Devletin imkanlarının kıt

³³ Muzafer Lermioğlu, *Akçaabat Tarihi ve Birinci Genel Savaş-Hicret Hatıraları*, s. 187.

³⁴ Mehmet Bilgin, *Teşkilât-ı Mahsusa'nın Kafkas Misyonu ve Operasyonları*, s. 158-159.

³⁵ Ahmet Tetik, *Teşkilât-ı Mahsusa (Umur-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi 1914-1916*, C. 1, s. 296.

³⁶ Arif Cemil, *Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilât-ı Mahsusa*, İstanbul 1997, s. 101-102. Trabzon'daki çete teşkilatına dair Binbaşı Süleyman (Gürcan) Bey, manzum şekilde yazdığı hatıralarında Trabzon'da çete teşkili ve dönemin şartlarına dair kıymetli bilgilere yer vermiştir. *Binbaşı Süleyman Bey'in Manzum Anıları, Memleketim Trabzon Mahallem Tekfurçayır*, (Haz. Ömer Türkoğlu), Ankara 1997.

³⁷ Hikmet Öksüz, "Birinci Dünya Savaşında Of Direnişi ve Oflu Kadınlar", s. 133.

³⁸ Mehmet Bilgin, *Teşkilât-ı Mahsusa'nın Kafkas Misyonu ve Operasyonları*, s. 165.

³⁹ Süleyman Beyoğlu, "Birinci Dünya Savaşında Trabzon (1914-1919)", *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Trabzon 1999, s. 484.

olduğu bu dönemde Teşkilat-ı Mahsusa'ya hem fiilen katılarak Borçka Kora mıntıkasında Ruslara karşı geri adım atmadan mücadele eden hem de cephe- nin bozulmaması için gayret sarf eden Kâhya Yahya, kendi silahlı güçlerinin tüm masraflarını da karşılamıştır.⁴⁰

3.2. Trabzonlu Milislerin Batum Cephesi'ndeki Faaliyetleri

Trabzon başta olmak üzere, Doğu Karadeniz insanı arasından derlenen sahil çeteleri, Kamil ve Ziya beyler adlarında iki yüzbaşı ile İhsan Bey adın- da genç bir subayın sevk ve idaresinde bulunmaktaydı. Trabzonlu milisler, önce Artvin yöresindeki Çiftköprü, Arhave (Gümüski), Abu Deresi ve Eski Trabzon (Fırtına Deresi) muharebelerinde yer aldılar. Bu çetelerin başkanları ise; Trabzon Kisarna Köyü'nden (Bengisu) ve Akçaabat'ın eski ailelerinden Abanozolu Hakkı Ağa, Vakfıkebir'in Düzlük Köyü'nden Hacifettahoğlu Ha- lim Ağa'nın oğlu Kadem Ağa, aynı ilçeden Çubukçu'nun Reşit Ağa, Sürmene ilçesinden Küçükaliolu Ali Ağa, Ömer Çavuş, Sarıaliolu Osman Bey, Of il- çesinden Hacifazlıolu Alay ve Behram beyler, Rize'den Ekşioğlu Yakup Ağa, Ordu kasabasından İncekara adlı bir zat ile, Giresun'dan Firidunoğlu Osman Ağa (Topal Osman), Görele'den Odabaşolu Ali Ağa, Akçaabat'tan Mollaos- manolu Ali Ağa idi. Her çetenin mevcudu, 100 ile 300 arasında olmak üzere mevcutlarının toplamı 1300 silahşördü. Akçaabat gençlerinden olup bu çete- de fevkalade yararlılıkları görülenler şunlardı: Muzura (Akçaabat Doğanlı) köylü Mollaosmanoğlu Ali Ağa, Hotalita (Karacakaya) Köyü'nden Halitoğlu Keleş Çavuş, Horovi (Aykut) Köyü'nden Topuzolu Rasim, Yunusoğlu Meh- met, Abdurrahmanoğlu Hasan, Haçka (Düzköy) Köyü'nden Kalkuzolu Musa, Hacısaliolu Mehmet, Şinik Köyü'nden Hacipehlivanoğlu Hasan, Köleoğlu Hüseyin, Mula (Alazlı) Köyü'nden Osmanolu Ahmet ağalardı. Çete reislerin- den Abanozolu Hakkı Ağa, yalnız Günye mevkiindeki bir çarpışmada 17 Rus neferiyle bir subayını kendi eliyle ve silahıyla yere sermişti. Çete efradından en fazla ün salanlardan diğerleri ise, Akçaabat Mucura Köyü'nden Osman Ağa ile Maçka'nın Mulaka Köyü'nden Hafız ve Tonya'dan Hekimoğlu Mustafa Ağa idi. Bunlardan başka Sürmeneli Sarıaliolu Osman Bey ise ricat sıralarında Of'un Kalapotamoz Deresi'ndeki (İyidere) sivil müdâfaada gösterdiği yararlılık ve cesaretle temayüz etmişti.⁴¹ Sahil gençlerinden ve bir kısmı da hapishane- den tahliye edilen mahkumlardan oluşan sahil çeteleri, Rus kuvvetlerine şa- şırtıcı baskınlar yapmaya, düşmanı devamlı tedirgin etmeye ve her baskında bölgesel fakat parlak zaferler kazanmaya başlamışlardı.⁴²

Artvin civarındaki savunmaya Of ve civarından da önemli çeteciler katıl- mıştı. Bunlar: Of'tan Hacifazlıolu Alay Bey, Hacifazlıolu Topal Behram, Ça- kırıolu İsmail Ağa,⁴³ Sürmene'den Rokopoğlu Ömer Çavuş, kardeşi Ferhat

⁴⁰ Sadık Sarısaman, "Trabzon Mıntıkası Teşkilat-ı Mahsusa Heyet-i İdaresinin Faaliyetleri ve Gür- cü Lejyonu", *XII. Türk Tarih Kongresi*, 4-8 Ekim 1999, Ankara 2002, s. 515; Uğur Üçüncü, *Trab- zon'da İttihatçı Bir Sıma: Kâhya Yahya*, s. 73-74.

⁴¹ Muzaffer Lermioğlu, *Akçaabat-Akçaabat Tarihi*, s. 199-200.

⁴² Muzaffer Lermioğlu, *Akçaabat-Akçaabat...*, s. 198.

⁴³ Haşim Albayrak, *Of Direnişi*, İstanbul 2004, s. 83-84.

ve amcazadesi Karabey, Hacıyakuboğlu Yakup, Seymenoğlu Ahmed Ağa, Me-soraş'tan (Hayrat Göksel) Sakaoglu Ramiz, Kapıcıoğlu Hüseyin, Fotinos'tan (Çaykara Kabataş) Ahmet, Alono'dan (Hayrat Pazarönü) Kurşunoğlu Hasan, Nuhoğlu Ahmed ve Halim Ağa, Nuhoğlu Behram, Çalek'ten (Of Sıraağaç) İbra-himağaoğlu Vahit, Hamit Ağa, Balek'ten (Of Kıyıcık) Çakıroğlu Halim Efendi, Kadir Yakup ağalar, Çamuralioğlu Kamil idi. Bu milislerden oluşan müfre-zeler, Hopalı Mamolizade Yüzbaşı Rauf Bey komutasında 15 Eylül 1331'de (28 Eylül 1915'te) Hopa'ya varmıştır.⁴⁴ Yine Sürmene'den Hacı İsmailçebioğlu Mehmet Ağa'nın oğlu Yusuf Ağa ile Petekli Köyü'nden Çolak İsmail Ağa, silah-ları kendinden 100'er kişilik gönüllü müfrezeleri oluşturarak cepheye gönde-rilmiştir.⁴⁵ Giden milisler arasında Trabzon Kayıkçılar Kahyası Kahya Yahya⁴⁶ da yer almıştır. Bu çeteler, Sarıkamış Harekâtı süresince Rusların Kafkaslar-dan ilerleyişinin önünde set olmaya çalışmışlardır. Bunda kısmi başarılar da elde etmişlerdir.⁴⁷ Trabzon silahşörleri ile bölgenin başka taraflarından seçil-miş isimlerden meydana getirilmiş taburla Batum istikametine kadar sokula-bilmiştir. Kumandanları kendilerinden olan sivil gönüllü silahşörler, Batum istihkamlarına yakın sırt ve tepelerle yol kavşaklarını tutmuş; hatta düşman için pusu kurmuş oldukları sırada kurmaylarıyla dolaşmakta olan bir Rus generalini yakalayıp Trabzon'a göndermişlerdir.⁴⁸

Bir yıl süren Arhavi Deresi savunması, özellikle Rus donanmasının deniz-den yaptığı bombardımanla zayıflamış, Türk kuvvetleri bu defa Fındıklı Deresi ve Fırtına Deresi vadilerinde savunma tertibatı almıştır. 16 Şubat 1916'da Ruslar Erzurum'u işgal edip, 6 Mart'ta Pazar ve Çayeli, 8 Mart 1916'da Rize Rus işgaline düşünce, Ruslar Karadeniz bölgesinde daha hızlı ilerlemeye baş-lamışlardır. Rusların hızlı ilerlemelerinde Rus donanmasının denizden yaptığı bombardıman yanında, Avrupa'dan getirilenlerle birlikte 7 Nisan'da Rize'de 35.000 kişiye ulaşan Rus kuvvetinin etkisi büyük olmuştur. Rize'nin düşme-si, Ruslar için büyük kazanç olmuş, Rus gemilerine rahat ikmal yapma im-kanı sağlamıştır.⁴⁹ Rize topraklarından geri çekilen Türk birlikleriyle, Rus do-nanmasının bombardımanının sağladığı kolaylık altında sahilden Trabzon'a doğru hızla ilerleyen Ruslar arasındaki mücadelede, özellikle İyidere savunma hattının Rus baskısı nedeniyle dağılması üzerine kısmen ricat halindeki Türk birlikleri kendilerini Of Baltacı Deresi'nin batısına atabildiler.⁵⁰ Vaziyet üzeri-ne Lazistan Havalisi Kumandanı Avni Paşa, 10 Mart itibarıyla asker mevcudu 4.000'den 700'e düşen Lazistan Müfrezesi'nden artık yararlanılamayacağını

⁴⁴ Altay Yiğit, *Doğu Karadeniz Muharebeleri*, Trabzon 1950, s. 71-73.

⁴⁵ Mehmet Bilgin - Ömer Yıldırım, *Sürmene*, Trabzon 1996, s. 360.

⁴⁶ Trabzon'un Kayıkçılar Kahyası Yahya Kahya. Mehmet Akif Bal, *Osmanlı'dan Günümüze Trab-zonlu Simalar ve Aileler*, İstanbul 2009, s. 1079-1081.

⁴⁷ Uğur Üçüncü, *Trabzon'da İttihatçı Bir Sima Kahya Yahya*, s. 72-73.

⁴⁸ Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, *Trabzon'un Yakın Tarihi*, Trabzon 1986, s. 7.

⁴⁹ Sebahattin Özel, *Millî Mücadele'de Trabzon*, Ankara 1991, s. 4-5.

⁵⁰ Rus donanmasının bombardımanları ve bölgeye tesiri için bkz. Mehmet Akif Bal, "Trabzon'un Rus Donanmasının Bombardımanı ve Bombardımanın Trabzon'a Etkileri (1914-1916)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XXVII, Sayı: 81, Kasım 2011, s. 545-576.

düşünmüştür. Bu vahim durumu telafi etmek üzere Of kıyısında toplanan gönüllüler, İyidere'nin batısında yükselen Kelali Tepeleri'nde mevziler hazırlayarak düşmanı burada beklemeye başlamıştır.⁵¹ Fakat her halükarda meydana gelen ve gelmesi muhtemel olan olumsuz gelişmeler üzerine, ilerleyen süreçte Karadeniz sahil cephesindeki Türk nizami kuvvetleri ile milis kuvvetlerine, düşman tarafından sarılmasını engellemek için Tirebolu'ya kadar kademeli olarak çekilip, Harşit vadisinin batı yamaçlarını tutmaları emri verilecektir.

3.3. Of-Çaykara Cephesi'ndeki Milis Müdafaası

Bu mıntıkadaki müfreze kumandanlığı karargâhı Of merkezinde, Lazistan Havalisi Kumandanlığı ise Yavan (Of Sugeldi) Köyü'ndeydi. Müfreze Kumandanı Ethem Necdet Efendi'ydi.⁵² Of Baltacı Deresi muharebelerinde Eskipazar'dan Kuriç Köyü'ne (Sivrice Köyü) kadar olan cephede; 8. Piyade Alayı Müstakil Ziya Bey Taburu,⁵³ muharebenin 10. gününde Çanakkale'den gelen 28. Piyade Alayı, milis kuvveti olarak ise Sürmene'den Seymenoğulları ve Küçükaliogulları ile Araklı'dan gelen İsmailçebiogulları, Bazıogulları, Hasançebiogulları muharebe etmişlerdir. İkinci cephe yani cenup (güney) cephesi ise, Kuriç'ten Keler Köyü'ne kadar idi ki, burasını Teşkilât-ı Mahsusa Alayı tutmuştur. Ali Rıza Bey'in kumanda ettiği bu alayın karargâhı, Alonasahot Köyü'nden (Hayrat Pazarönü) Velioglu Dursun'un evinde idi. Bu cephenin milis kuvvetlerini Solaklı Deresi köylüleri teşkil etmiştir. Bunlardan; Cansızoglu İzzet Ağa, Hacı Haşim Ağa, Osmançelebioğlu İbrahim Ağa, Saraloğlu Tufan Ağa ve Ahmed Ağa kuvvetleri büyük yekün tutmuştur.⁵⁴

III. Ordu Komutanı Vehip (Kaçı) Paşa, Lazistan ve Havalisi Komutanı Tümgeneral Avni Paşa'ya, Lazistan Müfrezesi'ne bizzat komuta ederek Trabzon'u mümkün olduğu kadar uzaktan savunmasını ve Rus kuvvetlerini Of doğusunda, Kalopotamos (İyidere) deresinden batıya geçirmemesini, bunun için milis ve gönüllülerden de faydalanılmasını, müfrezede tek er kalsa dahi müfrezenin başında bulunmasını emretmiştir.⁵⁵ Lazistan Havalisi Komutanı olan Avni Paşa da, Baltacı Deresi'ni harp hattı olarak kabul etmiş ve müdâfaa tertibatı almaya başlamıştı. İlk başlarda savunma tertibatını Kalopotamos'da kurma kararı almasına rağmen, savunma hattını Baltacı Deresi Vadisi'ne kaydıran Avni Paşa'nın Baltacı vadisindeki sivillerin yoğun şekilde yer alacağı müdâfaa tertibatı hakkında Hasan Umur şu açıklamayı yapmıştır:

“Sağ kol Maki Boğazı zayıf bir kuvvetle müdâfaa edilecek, sol kol deniz kenarında Baltacı Deresi'nin sol kıyısında mevzi alacak ve bu kol, harbin mukadderatı üzerine müessir olabilecek ehemmiyette olduğundan

⁵¹ Hikmet Öksüz, “Birinci Dünya Savaşında Of Direnişi ve Oflu Kadınlar”, s. 132; Songül Alşan, *Türk Kayıtlarında Doğu Karadeniz'de Rus İşgali 1916-1918*, Atatürk Üniversitesi SBE Yayınlanmış Doktora Tezi, Erzurum 2015, s. 61; Mehmet Bilgin, *Saralızadeler*, Trabzon 2006, s. 149.

⁵² Altay Yiğit, *Doğu Karadeniz Muharebeleri*, s. 96-97.

⁵³ Rahmi Çiçek, “Birinci Dünya Savaşı'nda Ordu Kazası”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 7, Güz 2014, s. 37.

⁵⁴ Altay Yiğit, *Doğu Karadeniz Muharebeleri*, s. 111-112.

⁵⁵ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Kafkas Cephesi 3. Ordu Harekâtı*, s. 192.

fazla kuvvet buraya tahsis edilecektir. Hattın merkezini Korkot (Yırca), Yığa (Yarlı), Alanosahot köyleri teşkil edecek ve bu merkezde harp durumu icabı pek tehlikeli sayılmayacağından hafif kuvvetlerle korunacaktır. 25 kilometre kadar tutan umumi cephe böyle kurulacağına göre, Baltacı Deresi'nin mühim bir kısmını ihtiva eden; Hundez (Hayrat Hürriyet Mahallesi), Haksa (Ovacık), Keler, Kono (Gülderen), Çalılık (Sıraağaç), Kalant (Hayrat Köyceğiz), 250 rakımlı Kelali gibi köyler harp etmeden düşmana terk edilecektir. Bilahare anlaşıldığına göre harp planı şu şekilde icra edilecekti: Harp hattının sol kanadı tespit edildiği gibi kalacak, merkez ve sağ kanat hakkındaki karar muvakkat olup, yavaş yavaş düşmanı oyaltarak Baltacı Deresi'nin sol koluna meyledilerek harp hattındaki Kırında (Çatalsöğüt), Makidanos (Dağalan), Korkot, Yığa, Alonalar, Ukşul (Hayrat Çukurkent), Ancibranos (Hayrat Geçitli) köylerini düşmana bırakmak suretiyle Hastikoz (Aşağı Kışlacık), Yaranos (Kavakpınar), Yavan (Sugeldi), Miço (Tavşanlı), Balaban köylerinden geçerek Kontar Geçidi tutulacaktı. Bu duruma göre 742 rakımlı Cos Dağı merkez teşkil edilecek, sağında Kontar Geçidi'ni müdâfaa ederken Yığa Köprüsü'nü de müdâfaa için ileri hatlar kurularak istihkamlar vücuda getirilecekti.⁵⁶

Yöredeki sivillerin müdâfaa içinde yer alması için çalışmalar yapan Avni Paşa, Şubat ayının sonlarında Alanosahot Köyü'nün önde gelenlerine yönelik olarak Velizade Dursun Bey'in evinde yapılan toplantıda şunları söylemiştir:

“Burada düşmanla harp edeceğim. Askerlerimle birlikte harp etmek isteyenlere silah vereceğim. Harp etmek istemeyenler olabilir. Onlar da askerlerim için cephane taşıyınlar. Bunu da yapamayan olursa, askerlerim için istihkam kazınsınlar. Bunu da yapamam diyen olursa askerlerime dua etsinler. Bunu da yapamam diyenleri vallahi asarım, billahi asarım.”⁵⁷

Nitekim Paşa'nın tedbiri iyi netice vermiştir. Avni Paşa'nın tesiri ve Of/Çaykara önde gelenlerinin çalışmaları sonrasında Of halkı harekete geçer ve milis teşkilatı kurma işlemleri hızlanır. Bu açıdan,

“Of merkezinde; Çakıroğlu Hasan, Saraloğlu Ömer, Hasan Efendi, Sadullah Efendi, Çakıroğlu Rüstem, Telliöğlü Halim, Nuhoğlu Esat, Gençağalar, Kancaoğlu Rasim, Kemacoğlu Reşit Ağa, Boduroğlu Hasan Hilmi (Umur) Efendi, Hacıbektaşoğlu Ömer ve Yakup efendiler, Çakıroğlu Mikdat ve Yakup efendiler; Taşan'da, Hacı Haşim Ağa, Balek Kamil Efendi, Gaveroğlu Abdullah Ağa; Küçükhol'den (Cumapazarı) Salihoğlu Mehmed, Hacıpaşaoğlu Mehmed, Tufan Ağa, Yarağar'dan Hurşitoğlu Hasan Bey, Ahmetoğlu Osman Bey, Abdurrahmanoğlu Osman, Mollasalihoğlu Hasan, Hacıabdullahoğlu Hamid Efendi, Hacimustafaoğlu Mahmud Efendi, Bakkaloğlu Asım Efendi, Abdikoğlu Sefer Ağa, Hüseyin Efendi, Ahmetefendioğlu Hacı Mustafa; Kondu'da (Dernekpazarı), Cansızoğlu İbrahim Ağa, Ömer

⁵⁶ Hasan Umur, *Of ve Of Muharebeleri*, İstanbul 1949, s. 44.

⁵⁷ Altay Yiğit, *Doğu Karadeniz Muharebeleri*, s. 91-92.

Ağa, Behram Ağa, Kaldırmoğlu Mahmud Ağa, Hacıbakiyoğlu Aziz Ağa, Hacıcevahiroğlu Hamit ve Ali Osman ağalar, Hacıslamoğlu Hasan Ağa, Hacıabdullahoğlu Hasan Efendi, Hacıdursunzade Mustafa Efendi, Terzialioğlu Osman Efendi, Kabaoğlu Mehmed Efendi, Kemaloğlu Hamdi Efendi, Hacıazizoğlu Cemal Efendi; Hadi'de ise, Hacıhasanoğlu Yusuf Ağa, Osmançelebioğlu İbrahim Ağa, Osmançelebioğlu Hüseyin Avni, Bakkaloğlu İsmail Efendi, Hoca İdris Çakır, Karaoğlu Hayrullah Efendi, Boruzancioğlu İbrahim Ağa, Canoğlu Mehmed Ağa, Boruzancioğlu Tahir Efendi, Abbasefendioğlu Ahmed Efendi, Çapoğlu Süleyman Efendi, Hoca Tayyip Zühtü Efendi, Okuroğlu Esat, Katiboğlu Mustafa Efendi, Bibilo Mustafa Efendi, Koskor Mehmed Efendi”⁵⁸

gibi isimler çok önemlidir.

Of Müftüsü Hüseyin Sabri Efendi⁵⁹ ve Saraloğlu Ömer Ağa'nın⁶⁰ Çifaruksa'ya (Uğurlu) gelmesinden sonra civar köylerden toplanmış gönüllüler, Avni Paşa'dan alınan izin üzerine burada talime başlamıştır. Zisino Köyü'nden (Bölümlü) Kukuloğlu Ahmet ve aynı köyden Beşinciyoğlu Hüseyin Çavuş bu talimleri yaptırmıştır. Çifaruksalı Mollasalihoğlu Hasan Bey, Avni Paşa'nın yanında sevkıyla görevlendirilmiştir. Avni Paşa, toplanan gönüllülere ilk talimatlarını burada vermiş, onlara;

“Sizi Kono Köyü'ne göndereceğim, orada Ahmet isminde bir takım subayı var. Şimdi size vereceğim postayı ona vereceksiniz. Sizin vazifeniz, onun askerleri ile beraber gece gündüz düşmanın her noktasını keşfetmek, düşmanın içlerine nerelerden ve nasıl girilebileceğini, esir yakalama imkânlarını araştıracaksınız. Keşfettiğiniz bu yerlerden, geceleri düşman içerilerine girerek esir yakalayacaksınız. Düşmanın bir şapkasına 25 kuruş, bir düşman neferine 2.5, bir onbaşısına 5, bir çavuşuna 7.5, bir takım subayına 10 ve bir yüzbaşına 25 lira mükafat vereceğim.”⁶¹

demiştir. Paşa'nın çağrılarına Trabzon merkezden de müspet cevap gelmiş, Trabzon Hapishanesi'nde kalan diğer mahkumlar dahi izin isteyerek bir gönüllü müfreze halinde Of cephesine gönderilmişlerdir.⁶² Avni Paşa silaha meraklı gönüllüleri motive etmeyi de amaç haline getirmiş ve onlara; “Çanakkale'den birlikler yola çıkmış geliyor. Onlar yetişene kadar Rusları burada durdurun. Size dağıtacağım silahları o zaman isterseniz köylerinize bile götürebilirsiniz” diyerek cepheye tutmaya çalışmıştı.⁶³

Of savunmasına katkı amacıyla Trabzon'dan ve civar yörelerden yapılan asker sevkiyatı da önemlidir. 15 Mart 1916'da Vakfikebir, Görele, Tirebolu milis müfrezeleri, sivil elbiseleri ve kendilerine ait silahlarla başıbozuk bir kuvvet

⁵⁸ Altay Yiğit, *Doğu Karadeniz...*, s. 93-94.

⁵⁹ Sadık Albayrak, *Son Devir İslam Uleması*, C. II, İstanbul 1980, s. 157.

⁶⁰ Mehmet Bilgin, *Saralizadeler*, s. 158-160.

⁶¹ Altay Yiğit, *Doğu Karadeniz Muharebeleri*, s. 102-104.

⁶² Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi*, Trabzon 2000, s. 174.

⁶³ Hikmet Öksüz, “Birinci Dünya Savaşında Of Direnişi ve Oflu Kadınlar”, s. 133.

halinde cepheye ulaşmak için Akçaabat'tan geçerek Of'a gönderildiler. 45-50 yaş arasındakilerden oluşan bu milis müfrezeleri içinde çeşitli savaşlarda yararlılıklar göstermiş ve askerlik icaplarını iyi bilen erler yer almıştır.⁶⁴

1331 (1915) yılı Şubat ayı sonlarında Rusların İyidere'yi işgal edip, Keler Harvel (Hayrat Kireçli) istikametinde yayılım ateşi açarak Türk kuvvetlerine karşı taarruza geçtiği görülmektedir. Rus ordusunun öncü birlikleri, Kono Köyü (Hayrat Bayırca) ve Kelali istikametinde bulunan Türk gönüllüler ve müfrezeler tarafından püskürtülmüştür. Gönüllüler bilhassa Solaklı Deresi'nden yoğun şekilde cepheye gelmiştir. Kelali Tepeleri'nde müthiş tüfek savaşları olmuştur. Gelen diğer gönüllü kabileler ise, bölük zabitelerinin idaresinde Kelali Tepeleri'ne doğru sevk edilmiştir.⁶⁵ Kelali muharebelerine silahlı olarak katılan Nuhoğlu Genç Ağa'nın anlattıklarına göre; Hundez Köyü'nden Kelali harbine katılan 60 kadar kişi olup, bunların arasında Nuhoğlu Esad Ağa'nın oğlu Ali Ağa ile Demircioğlu İzzet de bulunmuştur. Kıtalara mensup zabitelerin idaresinde Kelali Tepeleri'ne günlerce yapılan hücumlara rağmen, düşmanı bu tepelerin arkasına atmak mümkün olamamıştır.⁶⁶ Çünkü, Rus kara kuvvetlerinin bol malzeme ile yaptıkları kara taarruzunu denizden desteklemiş Rus donanmasının yaptığı yoğun atışlar neticesinde, iki ateş arasında kalan Türk birlikleri bütün Of cephelerinden gerilemiştir. Türk birlikleri oyalama muharebeleri yaparak geri çekilmiştir. Bu çekilme anında Yavan Köyü'nde bulunan Türk kuvvetleri ile Rus birlikleri arasında kuvvetli süngü muharebeleri olmuştur. Çekilmede sağ kolda bulunan Türk milis kolları ise, mevzi çarpışmalarda Zisino (Of Bölümlü) mevkiini tutmuştur. Sahilden çekilen Türk birlikleri ile çekilme anlarında Balek (Kıyıcık) ile Of arasındaki Ayazma sırtlarında düşmanla kanlı muharebeler olmuştur. Fakat sürekli yoğunlaşan Rus kuvvetleri karşısında Of Baltacı Deresi muharebeleri de geri çekilmeyle sona ermiş ve Türk birlikleri Araklı Karadere'de mevzi almaya başlamıştır.⁶⁷ Aynı günlerde yani 26 Mart 1916'da Of'u Ruslardan geri almak için yapılan karşı son hücum da başarılı olamayınca sahildeki Avni Paşa'nın yerine Pırselimoğlu Hamdi Bey komutan olarak atanmıştır.⁶⁸ Üç gün süren kanlı çatışmalar sonunda Of, 26 Mart 1916 tarihinde Rus işgaline girmiştir ama Rusların Of'taki ilerleyişine rağmen yine Kelali Tepeleri'nin bir kısmını savunan Yüzbaşı Rıza Bey komutasında yer alan az sayıdaki muvazzaf ve gönüllü ile Ruslar arasında 27 Mart'ta yaşanan şiddetli çatışmalarda Rus birliklerine büyük zayıflık da verdirilmiştir.⁶⁹

Of sahilinde meydana gelen çatışmalar sonunda gerilemeler başlayınca akabinde, iç kesimde yer alan Çaykara civarında yoğun bir askeri hareketlilik başlamıştır. Çünkü, Ruslar Of Solaklı Deresi'ne ulaştıkça Rus Zırhlı Süvari Tugayı'na bağlı iki Plaston taburunu vadinin güneyine yani Çaykara istika-

⁶⁴ Haydar Gedikoğlu, *Akçaabat*, Akçaabat 1996, s. 117.

⁶⁵ Hasan Hilmi Umur, *Of ve Of Muharebeleri*, s. 48-49.

⁶⁶ Hasan Hilmi Umur, *Of ve Of...*, s. 55.

⁶⁷ Altay Yiğit, *Doğu Karadeniz Muharebeleri*, s. 111-112.

⁶⁸ Fevzi Çakmak, *Birinci Dünya Savaşında Doğu Cephesi*, s. 171.

⁶⁹ Altay Yiğit, *Doğu Karadeniz Muharebeleri*, s. 117-118.

metine sevk etmiştir. Rusların bu kuvvetleri Çaykara'yı işgal etmiş ve Şinek'e (Ataköy) çıkmışlardır. Buradan bir Rus kolu Yukariogene (Karaçam) istikametine ilerlerken diğer bir Rus kolu ise Çaykara Şerah (Uzungöl) istikametinden 2400 rakımlı Haldizen (Demirkapı)'e ulaşmak için harekete geçmiştir. Haldizen'e ulaştıktan sonra buradan Anzer (Ballıköy)'deki Rus birlikleri ile irtibat kurmayı amaçlayan Ruslar, 2500 rakımlı Soğanlı Geçidi'ne doğu tarafından ulaşmaya çalışmışlardır. Bayburt'ta bulunan Türk karargâhı ise, Soğanlı Geçidi'ni kontrol altına almak için buraya Türk milislerinden oluşan bir kuvvet göndermiştir. Fakat Soğanlı'yı korumaya çalışan Türk milisler, Rus taarruzu karşısında tutunamamış ve Soğanlı Rusların eline geçmiştir.⁷⁰ Bununla birlikte, 20 Nisan'da 1090 rakımlı Uzungöl yöresinde Haros (Dağönü)'tan ilerleyen Rus kuvvetleri, takviye edilmiş Haldizen milisleri tarafından geri atılmışlardır. Çaykara'da 1100 rakımlı Karaçam'dan ilerleyip Soğanlı Geçidi'ne çıkarak Heneke'yi işgal eden Ruslara 4 Mayıs'ta taarruz eden Türk milisleri ise, bölgedeki Rusları kovalayarak Heneke'ye (Bayburt Dumlu) girmiştir.⁷¹

10 Mayıs 1916'da Anzer'deki kuvvetleriyle irtibat kurmak üzere Soğanlı'nın kuzeyinden İpsil'e (Arpaözü) gelen düşman kuvvetleri, Haldizen milisleri ile karşılaşır.⁷² Haldizen milisleri burada Rusların üzerine yürüyerek onları geri atar. 14 Mayıs'ta Haldizen istikametini deneyen 150 kişilik Rus kuvveti de, Türk milislerce geri gönderilir. 15 Mayıs'ta 200 Rus askeri Haldizen-Celansor'daki Türk keşif koluna taarruz etmişlerse de, yöredeki milislerin yardımıyla yine kovalanmışlardır. 16 Mayıs'ta ise dört makineli tüfek ile takviye ettikleri bir taburlarını bölgeye gönderen Ruslar, Haldizen milisleri ile beş saat süren çarpışmadan sonra geri çekilmişlerdir.⁷³ Türk milisleri, 21 Mayıs 1916'da Haldizen'e girmiştir.⁷⁴ Haldizen doğusunda İkizdere'ye bağlı İksenit (Diktaş) ve Petran (Meşeköy'e), Mesaruş yolu ile akın düzenleyen Haldizen milisleri, İkizdere'yi işgal ederek Anzer'in İkizdere ile irtibatını kesmişlerdir.⁷⁵ 31 Mayıs 1916'da Bayburt'un kuzeyinde Ökseler'den Kovlatan'a yürüyen düşman kolları ise, Soğanlı Dağları'ndaki Türk milislerinin taarruzu üzerine birçok ölü bırakarak dağılık halde çekildiler.⁷⁶ Türk nizami kuvvetlerinin 30 Haziran'da Sultanmurat'ın kuzeyinde bulunan Rusları topçu desteğindeki süngü hücumu ile kovalamasından sonra Of yönüne doğru kaçan Ruslar, Müslüman köylüler tarafından takip edilerek bozguna uğratılmıştır. Ruslardan birçok esir ve tüfek ele geçirilmiştir. Sarsılan Ruslar, bölgede tutunmak için Santa taraflarındaki Rumların yardımına dahi müracaat etmişlerdir.⁷⁷ 26 Haziran 1916'da Haldizen'in doğusundaki Diktaş-Pente, Türk milisler tarafından Ruslardan

⁷⁰ Fevzi Çakmak, *Birinci Dünya Savaşında Doğu Cephesi*, s. 55-56.

⁷¹ Mehmet Bilgin, *Rus İşgalinde Trabzon Direnişi*, Trabzon 2008, s. 57.

⁷² Fevzi Çakmak, *Dünya Savaşında Doğu Cephesi*, s. 180.

⁷³ Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri (1911-1917)*, C. I, 2. Baskı, İstanbul 2010, s. 382, 391-392; Mehmet Bilgin, *Trabzon Direnişi*, s. 57.

⁷⁴ Fevzi Çakmak, *Birinci Dünya Savaşında Doğu Cephesi*, s. 186.

⁷⁵ Mehmet Bilgin, *Trabzon Direnişi*, s. 70.

⁷⁶ Fevzi Çakmak, *Birinci Dünya Savaşında Doğu Cephesi*, s. 187.

⁷⁷ Fevzi Çakmak, *Birinci Dünya Savaşında...*, s. 194.

zapt edilmiştir.⁷⁸ Nizami birliklerle organize hareket eden Türk milislerin Ruslara taarruzları Solaklı Vadisi'nde de devam etmiş ve Çaykara'nın güneyindeki Gorgoras'ta (Eğridere) toplanıp taarruz için hazırlanan Ruslara, bölgede bulunan Türk milisleri ve gönüllüler tarafından yapılan baskınlar sonucunda 9 Temmuz'da Gorgoras ele geçirilmiştir.⁷⁹ Görüleceği üzere, sahil kesimlerinde Rus donanmasının bombardımanı ile sarsılan Türk nizami kuvvetleri ve Türk milisler, iç kesimlerde Rusları sarsmış, hızını kesmiş ve geriletmiştir.

3.4. Sürmene'deki Milis Müdâfaası

28 Mart 1916'da Türk nizami kuvvetleri, artçı milislerin desteğinde Sürmene Manahos Deresi'ne doğru gerilemiştir. Burada özellikle Rus deniz topçusunun bombardımanı karşısında uzun süreli tutunamayan Türk kuvvetleri, düşmanı oyalayarak 30 Mart'ta hızla Küçükdere vadisi istikametine çekilmiştir. Türk milis kuvvetleri bu sırada Rus kuvvetlerini oyalamak suretiyle Rusların hızını keserek Türk nizami kuvvetlerinin kontrollü şekilde mevzi değiştirmesine büyük katkı sağlamış ve bu şekilde Araklı Karadere'de büyük bir savunma hattı kurulmasına zaman oluşturmuşlardır.⁸⁰

Türk birlikleri Of bölgesinden Sürmene ve Araklı istikametine çekilirken Ruslarla çatışmalar devam etmiştir. Sürmene sahil kısmındaki çatışmalar daha çok Rusları oyalama şeklinde gerçekleşmiştir. 30 Mart 1916'da Köprübaşı'nın işgalinden sonra Türk birlikleri, artçı Türk çetelerin korumasıyla Araklı Karadere'ye doğru çekilmeye başlamış, Rus 19. Türkistan Alayı 31 Mart 1916'da Sürmene Küçükdere nahiyesine ulaşmıştır. Ruslar Küçükdere Gorgor sırtlarındaki Türk artçı/milis birliklerinin ateşi ile karşılaşmıştır. Çatışmalar sonucunda Türk artçıları batıya doğru çekilirken, Rus 19. Türkistan Alayı da Gorgor sırtlarını tutmuş ve Rus kuvvetleri 2 Nisan 1916'da Araklı Karadere'nin doğu sahiline kadar ilerlemiştir.⁸¹

Çeteciler dışındaki siviller de yöredeki askerlere desteklerini esirgememişlerdir. Savaş yıllarında Madur bölgesinde milislere subaylık yapan ve 1946 yılında Başbakan olan Recep Peker, Harman Yaylası'nın Soğuksu kesiminde aldığı yara sonucu bayılmış, Kahramanlar Köyü halkından Paşa Beykoz ve annesi tarafından yayla evine taşınıp yarası dağlanmış ve tedavi edilmiştir. Peker, tedavi sonrasında tekrar birliğine dönmüştür.⁸² Yöredeki sivillerin savunma yaklaşımları arasında, Sürmene'nin Vunit (Oylum) Köyü'ndeki Müslüman kadınların Rus askerlerine saldırılarına da rastlanır. Haziran 1916'da köyde arama yapmak isteyen Rus askerlerine orak ve baltalarla saldıran kadınlar, Rusları geri püskürtmüştür. Bölüklerinden ayrılarak Türk kadınlarına saldırmaya kalkışan Rus askerleri ise köylüler tarafından öldürülmüştür.⁸³

⁷⁸ Fevzi Çakmak, *Birinci Dünya Savaşında...*, s. 193.

⁷⁹ Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri (1911-1917)*, C. I, s. 410; Mehmet Bilgin, *Trabzon Direnişi*, s. 77.

⁸⁰ Mehmet Bilgin, *Trabzon Direnişi*, s. 37.

⁸¹ Mehmet Bilgin, *Trabzon Direnişi*, s. 39.

⁸² Mehmet Bilgin, *Trabzon Direnişi*, s. 74.

⁸³ Mehmet Bilgin - Ömer Yıldırım, *Sürmene*, s. 404.

Sürmene Mezere Köyü Lummiye Mahallesi'nde (Yılmazlar Köyü Esenler Mahallesi) bir Müslüman kadına saldıran Rus üniformalı Ermeni askerlerden biri yöre halkı tarafından öldürülünce, olayın duyan Rus komutanlar 48 evin yakılması emri vermişlerdir. Yine Gönaşara'dan (Köprübaşı) Malkoçoğlu Paşa,⁸⁴ Mezire Köyü'nde saklandığı evi saran Rus askerlerinden ikisini vurarak kaçmayı başarmıştır.⁸⁵ Seymenoğlu Ahmet Efendi Çetesi ise hem Of müdâfaasında hem de Sürmene'deki müdâfaada vazife yapmıştır.⁸⁶

3.5. Araklı ve Civarındaki Milis Müdâfaası

Ruslara karşı Araklı'daki ilk sivil direniş, Rus donanmasının 1914 yılındaki çıkarma hareketine karşı başlatılmıştır. Bu dönemde Araklı sahillerine yanaşan Rus gemilerindeki Rus askerleri, kayıklarla sahile çıkmak istemiş ancak karadan yöre insanının açtığı ateş sonucu sahile yanaşamamışlardır. Çıkarma yapamayan Rus donanması bunun üzerine, denizden yaptığı atışlarla Araklı limanındaki deniz ulaşım araçlarını yakmıştır.⁸⁷ Araklı sivillerinin Rus işgalcilerle Batum yöresindeki ilk karşı koyma çabalarında Araklı eşrafından İsmail-çebioğlu Hacı Mehmed Ağa ve oğlu Yusuf Ağa'nın 100'er kişilik silahlı gönüllü müfrezelerle etkili oldukları bilinmektedir.⁸⁸ Rus işgaline karşı Araklı önde gelenlerinin öncülüğünde oluşturulmuş milis kuvvetleri; Of Solaklı, Of Baltacı ve Sürmene Manahoz vadilerinde de nizami kuvvetler yanında savunmaya destek vermişlerdir. Of sahillerinde durdurulamayan Rus işgalciler bunun üzerine Sürmene üzerine yürümüş, 30 Mart 1916'da Sürmene'den kuzey batıya doğru inen bir Rus kolu Sürmene'yi işgal ederken, Kacalak Dağı'nın güneyinden Manahoz Deresi vadisine inen bir diğer kol da Köprübaşı'nı işgal etmiştir. Sürmene'de durdurulamayan Ruslar Araklı üzerine yürümüş, bunun üzerine Türk kuvvetleri Of vadilerinden sonra ikinci büyük savunmayı Araklı Karadere vadisinde oluşturmaya başlamıştır. Sürmene'den Küçükdere istikametine çekilen düzenli Türk kuvvetleri, Trabzonlu çetelerin desteği altında Araklı Karadere'ye doğru çekilmiş, Türk çeteler Ruslara zaman zaman ateş açarak, Karadere'nin batı yakasına çekilerek savunma mevzileri hazırlayan Türk kuvvetlerine vakit kazandırmıştı. Araklı Karadere vadisinde mevzilenen Türk nizami birlikleri ve milisler Karadere Vadisi savaşları ve hususen 820 rakımlı Aho Dağı savaşlarında 15 gün boyunca Ruslara karşı müdâfaaya geçmişlerdir.⁸⁹ 15 Nisan 1916 tarihinde Araklı Karadere Cephesi'ne donanmalarının desteğiyle yüklenen Ruslar karşısında Türk kuvvetleri Karadere'den geri çekilmek durumunda kalmıştır. Geri çekilen Türk birlikleri, yine sahildeki sayısız ırmaklar arasında mevzilenmiş bulunan artçı müfrezelerin desteğiyle ilerlemiştir.⁹⁰

⁸⁴ Mehmet Akif Bal, *Osmanlı'dan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 722.

⁸⁵ Mehmet Bilgin - Ömer Yıldırım, *Sürmene*, s. 405.

⁸⁶ Mehmet Bilgin, "Bir Cumhuriyet Neferi-1: Öğretmen Halim Gençoğlu", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Sayı: 143, Kasım 1998, s. 49.

⁸⁷ Mehmet Bilgin - Ömer Yıldırım, *Sürmene*, s. 357.

⁸⁸ Mehmet Bilgin - Ömer Yıldırım, *Sürmene*, s. 360.

⁸⁹ Sinan Durmuş - Hasan Suiçmez - Zeki Dilek, *Her Yönüyle Araklı*, Trabzon 1996, s. 29-30.

⁹⁰ W.E.D. Allen - Paul Muratoff, *1828-1921 Türk-Kafkas Sınırdaki Harplerin Tarihi*, s. 355.

Rusların 3 Nisan'da başlayıp 15 Nisan 1916'ya kadar süren yoğun bombardımanları ve kalabalık kuvvetlerle yaptıkları taarruzlar sonucu Araklı'yı geçirmeleriyle Türk kuvvetleri hem batı istikametine hem de iç kesimlere çekilmiştir. Özellikle Rus deniz topçusunun menzili dışında kalan Araklı'nın iç kesimlerinde Ruslara karşı yoğun bir savunma ve taarruz hareketi gerçekleşmiştir. Araklı'nın iç kesimleri bu şekilde Ruslara karşı ciddi bir milis müdafaasının gerçekleştirildiği bir mıntıka haline gelmiştir. Nizami birlikler yanında çarpışan milislerin gayretli çabaları sonucunda, sahil bölgesinde Rus donanmasının desteğiyle rahat ilerleyen Rus birlikleri iç kesimlerde sağdan soldan, güneyden kuzeyden yapılan Türk taarruzları ile yıpratılmış, korku ve ümitsizliğe itilmiştir. Sürmene ve Araklı'nın güneyinde bulunan ve Trabzon ile Bayburt savunma hattının önemli bir bölümünü oluşturan Madur ve Polut dağları civarındaki harekata muharip olarak katılma yanında, Çanakkale'den getirilen V. Kolordu'ya bağlı birliklerin yanı sıra diğer Türk birliklerine kılavuzluk eden bölge köylülerinin de önemli rolü vardır. Türk ordu birliklerine kılavuzlukları yanında Rus birliklerine beklenmedik anlarda ortaya çıkıp taarruz eden Türk milisleri, Polut-Madur hattındaki çatışmalara yön vermiştir.⁹¹

Araklı'nın iç kesimlerinde Türk nizami kuvvetleriyle ortaklaşa hareket eden milislerin Ruslara ciddi zararlar verdirdiği ve Rus işgal planlarını bozduğu görülür. 20 Nisan 1916 tarihinde Bayburt'un kuzeyinde Limonsuyu Hanları'na ve 2742 rakımlı Madur Dağı'nın güneyindeki 1930 rakımlı Boğalı'ya gelen Rus Plaston birlikleri, buradaki Türk milisleri ve jandarma kuvvetleri tarafından kovalanmıştır.⁹² 25 Nisan'da ise Bayburt'un kuzeyindeki Çorak ve Boğalı'ya girmek isteyen Rus kuvvetleri, buralardaki Türk milisler tarafından bozguna uğratılmıştır.⁹³ Ruslar aynı gün Gümüşhane Yağmurdere'yi işgal ettikten sonra güneyde bulunan Çorak'a ilerlemiştir. Rus ilerleyişi karşısında Türk milisleri de hareketlerini sürdürmüşlerdir. 22/23 Haziran 1916 gecesi Gümüşhane Yağmurdere istikametinden Araklı'nın güneyindeki Çatak'a inen Yağmurdere İncesu Köyü'nden Hacı Mecid⁹⁴ komutasında Gümüşhaneli ve Trabzonlulardan oluşan 40 kişilik bir gönüllü milis grubu, silah ve cephaneye ile takviye edilerek Araklı'nın güneyindeki 2880 rakımlı Polut Dağı'nın uçurlukları dolu batı yanından ve yalnız yöre insanının bildiği gizli patika yollardan tırmanarak Polut Dağı zirvesine ulaşmıştır. Burada bulunan Rus 2. Plaston Tugayı'na bağlı birliklerin arkasına düşen Türk milisler, hiç beklemedikleri bir anda yapılan gece taarruzu sonucunda Ruslara büyük panik yaşatmış, öldürülenler dışında çok sayıda Rus askeri ise Polut'taki uçurluklardan düşerek parçalanmıştır. Bu sırada taarruza geçen Türk nizami kuvvetleri ise, Polut Dağı'nın yanındaki Madur Dağı'nda önceden belirledikleri mevzileri ele

⁹¹ Mehmet Akif Bal, *Birinci Dünya Savaşı'nda Trabzon Araklı'da İşgal, Savunma ve Kurtuluş*, İstanbul 2020, s. 137-138.

⁹² Fevzi Çakmak, *Birinci Dünya Savaşında Doğu Cephesi*, s. 177.

⁹³ Fevzi Çakmak, *Birinci Dünya Savaşında...*, s. 177.

⁹⁴ Mehmet İncesu, *Birinci Cihan Harbi Kahramanı İncesulu Hacı Mecid Efendi*, Basılmamış Risale, 12 sayfa.

geçirmişlerdir. 23 Haziran 1916'da Türk kuvvetleri Madur Dağı'nın tepesini ele geçirince Rus kuvvetleri de Polut'tan geri çekilmişlerdir.⁹⁵ Bununla birlikte Bayburt Hart (Aydın-tepe) Cephesi'ndeki Türk birliklerinin geri çekildiğini fark eden Ruslar, buradaki mevzileri ele geçirmek için harekete geçince, mevzileri elde tutan takviyeli Türk milis ve gönüllüleri tarafından kovalanmışlardır.⁹⁶

Araklı'da Ruslar birliklerine karşı savaşmış önemli sivil isimlere rastlamak mümkündür. Bu isimlerden biri İsmailçebioğlu Ömer Ağa,⁹⁷ Araklı civarındaki önemli milis komutanlarından bir diğeri de 1860 yılında doğan İsmailçebizade Tahir Ağa'dır.⁹⁸ Tahir Ağa, Madur Dağı Çete Komutanı olarak da faaliyet göstermiştir.⁹⁹ Araklı'daki milis komutanlarından bir diğeri ise, 100 kişilik müfrezesiyle Batum Cephesi'nde savaşmış Yusuf Çebi'dir.¹⁰⁰ Teşkilat-ı Mahsusa yapılanması içinde hareket eden Araklı milislerine Sürmene Petekli Köyü'nden Çolak İsmail (Çebi) Ağa da silahları kendinden olmak üzere 100 kişilik gönüllü müfreme oluşturarak katılmıştır.¹⁰¹ Türk birliklerinin Batum'dan geri çekilmelerinden sonra Of'ta kurdukları savunma hattındaki çarpışmalara Araklı'dan gelen İsmailçebioğulları, Bazıoğulları (Bacıoğulları) ve Hasançebioğulları da dahil olmuştur.¹⁰²

Araklı civarındaki sivil müdâfaaya dair, Araklı halkının hafızasında yer eden önemli bilgiler ve efsaneleşmiş kahramanlıklar söz konusudur. Bu anlatımlardan ilki, Ayven Köyü ile ilgilidir. I. Dünya Savaşı'nda Ruslar Ayven (Kükürtlü) Mahallesi'ni işgal ettikten sonra, Türkler bu işgale karşı savunmaya geçmişler hatta Gümüşhaneli Hacı Mecit'in kurduğu milis kuvvetlerine Araklı'daki bazı köylerden de katılım olunca, Ruslar bu sivil güce karşı saldırıya geçmişlerdir. Çatışmalarda Ayven Köyü'nden şehitler verilmiş ancak Ruslar, yardıma gelen Türk kuvvetlerinde desteğiyle "Hot-Pos" mevkiinde ağır yenilgiye uğratılmıştır. Bozguna uğrayan Ruslar, köye indiklerinde ise intikam amacıyla köyden dokuz kişiyi öldürmüşlerdir.¹⁰³ Ruslara karşı verilen mücadelelerin gerçekleştiği yerlerden bir diğeri, Horyan (Yeşilyurt) Köyü'dür.

⁹⁵ Mehmet Bilgin, *Trabzon Direnişi*, s. 67.

⁹⁶ Mehmet Bilgin, *Trabzon Direnişi*, s. 77.

⁹⁷ Mehmet Akif Bal, *Osmanlı'dan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 303. Of Zisino (Bölümlü)'daki savunmanın geri çekilmesi emrinin verilmesinden sonra burada bulunan Ömer Ağa'da çetesini geri çekmek ister. Ömer Ağa'nın çetesine mensup dört kişi, ağanın yanına gelerek "Ağam bize müsaade et, biz burada kalalım. Dönmek bize zor geliyor" derler. Siperlerden ayrılan arkadaşlarıyla helalleşerek mevzilerine dönen bu dört kişi, Ruslarla mücadeleye devam eder fakat hepsi şehit olurlar. Ömer Ağa bu olayı yıllar sonra damadı öğretmen Halim Gençoğlu'na anlatacaktır. Mehmet Bilgin, "Bir Cumhuriyet Neferi-1: Öğretmen Halim Gençoğlu", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Sayı: 143, Kasım 1998, s. 49-50.

⁹⁸ Mehmet Bilgin - Ömer Yıldırım, *Sürmene*, s. 376; Mehmet Akif Bal, *Karadere'nin Trabzon'a Armağanı Şehr-i Araklı*, s. 50.

⁹⁹ Mehmet Akif Bal, *Karadere'nin Trabzon'a Armağanı Şehr-i Araklı*, s. 50.

¹⁰⁰ Mehmet Çebi, *Türkiye'nin En Büyük ve En Eski Ailesi İsmailçebiler Soyağacı*, Zonguldak 2006, s. 20.

¹⁰¹ Mehmet Bilgin - Ömer Yıldırım, *Sürmene*, s. 360.

¹⁰² Altay Yiğit, *Doğu Karadeniz Muharebeleri*, s. 111-112.

¹⁰³ Mehmet Akif Bal, "Birinci Dünya Savaşı'nda Trabzon Araklı'da Yaşanan İşgal Olayları ve İşgal Acıları (1914-1918)", *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 30, Yıl: 2016/2, s. 46.

Horyanlı Vasioğlu Reşit ve Vasioğlu Beyaz gibi kahraman isimler, Ruslara karşı milis taktiği ile mücadele etmişlerdir. Galer Tepesi'nde (Galer savaşları) Ruslara karşı savaşmışlardır. Rus işgali esnasında Horyan köylülerinin bir çoğu şehit hatta bir çoğu da gazi olmuşlardır. Bazı şehitlerin mezarları halen bölgedeki dağlarda bulunmaktadır. Bu çetecilerden Çakıroğlu İsmail'in mezarı Gaban Başındadır. Keleşoğlu Hamit ise, yöredeki bir işgalci Rus komutanını öldürmesiyle bilinen kahramanlardan biridir.¹⁰⁴ 1916 yılı Haziran veya Temmuz başlarında işgalci Ruslar, Kizirnos (Kayacık) Köyü'nün sınırında bulunan Ağaçaş Yaylası'nda, Türk birlikleri ve milislerin ortak hareketiyle bozguna uğratılır. Bu harekatta faydası görülen bazı yerli milisler: Kizirnos'tan Ali Akyıldız, Cimlakava'dan (Yüceyurt) Kuloğlu Mecit Çavuş ayrıca Horyan Köyü'nden Mecit ve Keleşoğlu Hamit. Bu isimler ayrıca, Türk birliklerine çok yardımda bulunmuşlar, nöbet tutmuşlar, çatışmaya girmişlerdir.¹⁰⁵ Uzaktan yapılan atışlar dahi Rusları yıldırmıştır. Araklı Tekneciler Köyü'ne giren Rus birliğinin komutanı, köy sakinlerinden Kuloğlu Hamit tarafından uzaktan yapılan atışla öldürülmüş, Kuloğlu Hamit ise bu olaydan sonra şehit edilmiştir.¹⁰⁶

3.6. Yomra Civarındaki Milis Müdâfaası

Trabzon ve civarındaki Türk sivil müdâfaası sadece Rus muvazzaf askerlerine yönelik gerçekleşmemiştir. Arsin ve Yomra civarında görüleceği üzere, Rusların gelişini bir fırsata çevirmek isteyen Ermeni ve Pontusçu Rum çeteler de Türk milislerinin hedefi olmuştur. Trabzon civarındaki köy, kasaba ve şehirlerden Türk askeri, jandarma ve polis kuvvetleri çekilince bazı Rumlar silahlanıp, başlarında erkekleri bulunmayan kadın ve çocukların yollarını kesip taarruza yeltenmişler hatta muhacir halkı soyup, kendilerine karşı gelen çok sayıda Müslümanı öldürmüşlerdir. Bu gibi olayların artması üzerine, Trabzon bölgesinde teşkilatlanmış Türk milisleri duruma müdahalelerde bulunmuşlardır. Hatta Yomra ve Arsin halkından olup, muhacirliğe çıkmamış Bayramoğlu Said Ağa gibi silahşörler, müteceviz Rumlara gereken karşılığı verirken, köy papazlarını da toplamışlar ve *"Bu toprakları, kim zapt ederse etsin, içeride kalmış olan Türklerin can ve namuslarına uzanacak elleri yine bizler kıracağız, Müslümanlara kötülük yaptırmayacağınıza dair şimdi burada yemin ediniz, yoksa hepinizi öldüreceğiz"* tehdidinde bulunmuşlar, bunun üzerine köy papazları Müslümanlara bir zarar vermeyeceklerine dair yemin etmişlerdir.¹⁰⁷ Yomra ve havalisindeki Ermeni çetelerinin tenkilinde ise, Yomralı (Arsinli) Kalfa Süleyman ve Sadıroğlu Süleyman ağaların etkileri yüksektir.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Mehmet Akif Bal, "Birinci Dünya Savaşı'nda Trabzon Araklı'da Yaşanan İşgal Olayları ve İşgal Acıları (1914-1918)", s. 46-47.

¹⁰⁵ Mehmet Akif Bal, "Birinci Dünya Savaşı'nda Trabzon Araklı'da Yaşanan İşgal Olayları ve İşgal Acıları (1914-1918)", s. 48.

¹⁰⁶ Mehmet Bilgin, *Trabzon Direnişi*, s. 56.

¹⁰⁷ Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, *Trabzon'un Yakın Tarihi*, s. 14.

¹⁰⁸ Muzaffer Lermioğlu, *Akçaabat-Akçaabat Tarihi*, s. 331.

3.7. Maçka Civarındaki Milis Müdâfaası

Maçka ilçesi ve civarında daha çok nizami birliklerin Rus kuvvetleriyle çarpışmaları etkili olsa da, yer yer milis müdâfaasına rastlamak mümkündür. Bölgedeki milis yapılanması yine Teşkilât-ı Mahsusa organizasyonu kapsamında meydana gelmiştir. Maçka'nın Akarsu Köyü'nden Dursun Ağa ile Uzun Mustafa, köylerinde gizli bir çete kurarak ayrılıkçı Rumlara karşı mücadeleye başlamışlardır.¹⁰⁹ Gönüllü olarak yaşadıkları mıntıkları savunan isimlerden bir diğeri, Maçka Mataracı Köyü'nden Kurtoğlu Ali'dir. Kurtoğlu Ali, köyüne gelen Rus askerlerinden yedi kişiyi vurarak, Rusların köylerinden kaçırdıkları kişileri kurtarmıştır.¹¹⁰ Yine Maçka'nın önde gelen ailelerinden Eyüboğulları da direnişin içerisinde yer almıştır. Eyüboğlu ailesinden olup, Yemen harplerine katıldığı için Ali Yemen olarak bilinen Eyüboğlu Ali, Hamsiköy Hortokop sırtlarında 16-17 kişilik çetesiyle birlikte Ruslarla çarpışırken kolundan yaralanmış, yarasını iyileştirmesi için vaktiyle arkadaşı olan Başar Köyü papazına gitmiş fakat papaz, Ali Yemen'in koluna zehirli bir ilaç sürerek bu şekilde Ali Yemen'i zehirlemiştir.¹¹¹

3.8. Akçaabat-Vakfikebir Hattı'ndaki Milis Müdâfaası

Türk birliklerinin 16 Nisan 1916'da saat 16.30 sularında Yomra Şana mevzilerine çekilme emri almalarından sonra Trabzon şehir merkezinin kaderi belli olmuştur. Şehrin savunulması için elde yalnız bir depo taburu ile toplanılmasına çalışılan gönüllülerden başka kuvvet yoktur. 18 Nisan 1916'da Trabzon'a giren Ruslar, ana kuvvetlerini batıya ve güneye doğru yöneltmiştir. Trabzon'dan çekilen Türk kuvvetleri yani 28. Alay güneye, eski Sahil Müfreze-si teşkilatı ve gönüllü birlikler ise batıya çekilmiştir.¹¹² Türk kuvvetleri Akçaabat Kalanima (Sögütlü) Deresi sırtlarında bir savunma hattı kurmuş, bunu öğrenen Ruslar, Akçaabat'ı denizden bombardıman etmiştir. Bombardımanla yetinmeyen Ruslar, Kalanima önlerine 5000 asker çıkarıp, iki alay ile Akçaabat üzerine yürümüşlerdir.¹¹³ Akçaabat'ın düşmesi üzerine Teşkilât-ı Mahsusa Alayı, Trabzon ve Giresun jandarma alayları ve gönüllülerden oluşan Türk kuvvetleri; 1946 rakımlı Karadağ,¹¹⁴ 1540 rakımlı Hıdırnebi, Karadağ Yaylası obası Fenko, Rıfasa, 2000 rakımlı Beypınarı hattında bir savunma oluşturmuşlardır.¹¹⁵ Akçaabat'ın hicret etmeyen dağ köylerinden olan Mula ve Sıdık-sa köylerinin bir kısım halkıyla, özellikle Vakfikebir ve Tonya halkından bir çokları mücadeleye katılarak, arazinin verdiği imkânlardan da faydalanmak suretiyle Rus kuvvetlerini tevkife muktedir olmuşlardı. Araziyi karış karış bilen ve çok iyi silah kullanan sivil halktan müteşekkil çeteler bilhassa gece

¹⁰⁹ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Anılar*, İstanbul 1999, s. 24.

¹¹⁰ Adnan Durmuş, *Maçka Tarihi*, Trabzon 2015, s. 219.

¹¹¹ Ali Yemen, yazar ve şair İsmet Zeki Eyüboğlu'nun büyük dayılarlarından biridir.

¹¹² Fevzi Çakmak, *Dünya Savaşında Doğu Cephesi*, s. 149.

¹¹³ Haydar Gedikoğlu, *Akçaabat*, s. 115.

¹¹⁴ Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri (1911-1917)*, C. I, s. 387.

¹¹⁵ Hasan Kalyoncu, *Tonya*, Ankara 2010, s. 39.

baskınlarıyla Ruslara aman vermemiş ve mevcutlarından çok fazla sayıdaki Rus kuvvetini imha etmişlerdir.¹¹⁶

Yöredeki Türk-Rus çatışmalarının yoğun yaşandığı 2050 rakımlı Haçka Yaylası ile kuzeyde Karadağ silsilesi, Akçaabat ve Tonya gönüllüleri tarafından korunmuştur. Orman ve sarp geçitlerden ibaret bölgeyi iyi bilen halk, Rusların tek başına olan müfrezelerine baskın yaparak düşmanı örselemişler,¹¹⁷ Karadağ bölgesinde ve Haçka Yaylası'nda gönüllü olarak savaşan Trabzonlular, Ruslara arazide cesaretle baskınlar yapmışlar,¹¹⁸ baskınlar sonucu darmadağın halde kaçan Rusları ormanlar arasında sıkıştırarak ya öldürmüş veya esir etmişlerdir.¹¹⁹ Bölgede teşekkül eden çetelerin başında ise; Vakfikebir Koftandoz Köyü'nden (Vakfikebir Balıca) Kopluoğlu Ahmet Çavuş, Edra Köyü'nden (Vakfikebir Deregözü) Hacifettahoğlu Halim Ağa¹²⁰ ve oğulları, Garbetoğlu Ahmet Çavuş, Hekimoğlu Mustafa Ağa, Tonya'nın Ağır Köyü'nden (Büyükmahalle) Lermioğlu Halim ve Keleş ağalarla, Tekaüdün Salih Ağa,¹²¹ Mula Köylü Kasımoğlu Çakal Mustafa, Kadahor Köyü'nden (Tonya Çayırbağı) Bizoğlu Kulaksız Salih, Öksüzöğlu Faik, Köroğlu Cafer, Maçkalı Çolakoğlu Ali Ağa ve diğerleri gelmiştir.¹²²

Vakfikebir'deki milis mücadelesinin içerisinde başka dikkat çekici isimlere rastlanır. İskefiye (Çarşıbaşı)'ye bağlı Serpil Köylü İmadoğlu Hürşit, Karahasanoğlu Hürşit ve Kuşoğlu Halil ile birlikte Serpil Köyü'nün doğu yamaçlarında Ruslara karşı çete muharebelerinde bulunmuş fakat çatışmalar sırasında şehit olmuştur.¹²³ Vakfikebir'deki milis komutanlarından biri de Yüzbaşı Hasan Fehmi (Bozalioğlu)'dur.¹²⁴ Vakfikebir civarındaki sıra dışı milislerden biri, Abdiogullarından Deli Hafız lakaplı Şakir'dir. Rus kuvvetlerinin Vakfikebir'i de işgal etmek istemesine karşı, arkadaşlarıyla birlikte direnişe geçen Deli Hafız, Ballıköy'de Rus kuvvetlerine ağır kayıplar verdirmiştir.¹²⁵ Yöredeki mücadeleler sırasında Rus askerlerine yönelik keskin nişancı milis anlatımlarına da rastlanır.¹²⁶ Bu keskin nişancılardan biri, bir Rus komutanı vurduğu söylenen Tonya Sayraçlı Topal Musa'dır.¹²⁷

Nisan 1916'da başlayıp Temmuz 1916'ya kadar üç ay devam eden Akçaabat-Vakfikebir-Tonya hattındaki savaşların başlıcaları; Karadağ Yaylası etek-

¹¹⁶ Muzaffer Lermioğlu, *Akçaabat-Akçaabat Tarihi*, s. 242; Fevzi Çakmak, *Dünya Savaşında Doğu Cephesi*, s. 177.

¹¹⁷ Fevzi Çakmak, *Dünya Savaşında Doğu Cephesi*, s. 181.

¹¹⁸ Fevzi Çakmak, *Dünya Savaşında...*, s. 191.

¹¹⁹ Fevzi Çakmak, *Dünya Savaşında...*, s. 196.

¹²⁰ Mehmet Akif Bal, *Osmanlıdan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 487-488.

¹²¹ Mehmet Akif Bal, *Osmanlıdan Günümüze...*, s. 976.

¹²² Muzaffer Lermioğlu, *Akçaabat-Akçaabat Tarihi*, s. 243.

¹²³ Turan Uzun, *Trabzon Şalpazarı Şehid ve Gazileri*, İstanbul 2018, s. 108.

¹²⁴ Hikmet Aksoy, "Yerel Tarihin Önemi ve Trabzonlular", *Yeniğün Gazetesi*, 20 Şubat 2017.

¹²⁵ Mehmet Akif Bal, *Osmanlıdan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 962-963.

¹²⁶ Murat Cihan, "Topal Musa'nın Öyküsü", (Çevrimiçi), <http://trabzonuyazarlardernegi.com/makale/topal-musanin-oykusu#>, 22 Ağustos 2018.

¹²⁷ Murat Cihan, "Rus İşgali ve Tonya", *Karadenizde Son Nokta Gazetesi*, 27 Kasım 2013.

lerindeki Rohnoy Obası'nın karşısında yer alan Düzköy Soğuksu Tepesi'yle, Akçaabat Şinik'teki Eşek Meydanı, Hıdırnebi, Akçaabat Acısu'daki Balıklı Sırtları, Mucura Köyü ve ayrıca Düzköy Derinoba, Beypınarı, Mula Obası'nın Balıkkıran ve Düzköy Yerlice'deki Raşı Tepesi'yle diğer muhtelif mevkiye meydana gelmiştir.¹²⁸ Rusların 21 Nisan 1916'da Akçaabat'ı işgali üzerine Kalanima Deresi (Söğütlü) boyunca müdâfaa hattı oluşturan Türk kuvvetlerinin bir kısmı batıya doğru yani Çarşıbaşı'nda Vazüldimena (Akçaabat Yeşiltepe) ve Yoroz (Çarşıbaşı Fenerköy) sırtlarına çekilmiştir. Ruslar aynı tarihte iki alaylarıyla birlikte Kalanima (Söğütlü) Deresi'nin gerisindeki teşkilata ve Trabzon alaylarına taarruz etmiştir. Bu kuvvetlerin gerilerine yani Polathane'ye denizden Rus askeri çıkarılınca iki ateş arasında kalan Türk kuvvetleri, Karadağ istikametine çekilerek Hıdırnebi-İskefye (Çarşıbaşı) hattını tutmuştur.¹²⁹

Çarşıbaşı-Akçaabat Hıdırnebi Kayası-Karadağ-Işıklar hattını tutan Miralay Pirselimioğlu Hacı Hamdi Bey'in komutasındaki Sahil Müfrezesi; Trabzon ve Giresun Jandarma Alayları ile Teşkilât-ı Mahsusa Alayı ve gönüllülerden oluşmaktaydı.¹³⁰ Trabzonlu Albay Hacı Hamdi (Pirselimioğlu) Bey komutasındaki askerlerle birleşen Tonya milisleri; Karadağ, Rıfasa ve Beypınarı yaylalarında, kesif saldırılar yapan Rus kuvvetlerine karşı savunma yaptılar.¹³¹ 30 Nisan 1916'da Haçka Yaylası'nın batısındaki Beypınarı'na sokulan düşman geri çekilince, Tonya milisleri 1 Mayıs'ta Karadağ'ı tutmuştur. 2 Mayıs 1916'da düşman eline geçen Hıdırnebi Kayası milislerce geri alınmıştır. 4 Mayıs'ta Tonya gönüllüleri Haçka Yaylası'nı işgal ederek düşman taarruzlarına karşı koydular. 5 Mayıs'ta ise Akçaabat Oysera-Şinik'te ilerleyen 1. Plaston Kazakları, bölgedeki Türk gönüllüler tarafından baskınla perişan edilmiş ve adı geçen yerler Ruslardan geri alınmıştır.¹³² 16 Haziran'da Haçka Yaylası'nın batısında bulunan 2150 rakımlı Karaabdal'da Ruslarla milis destekli Türk birlikleri arasında çatışmalar meydana gelmiştir. V. Rus Kolordusu'nun Hortokop (Maçka Ortaköy), Karadağ ve Haçka Yaylası'nda uğradığı yenilgiler, Larcher ve Zayonchkovski tarafından da doğrulanmıştır. Sarp ormanlık alan Karadağ bölgesinde ve Haçka Yaylası'nda gönüllü olarak savaşan yerli halk, çok iyi bildikleri arazide Ruslara cesaretle baskınlar yaptılar. Bu baskınlar, Rus V. Kolordusu'na mensup askerlerin zaten bozuk olan maneviyatını büsbütün sarstılar.¹³³ 12 Temmuz 1916'da düşman, Hıdırnebi Kayası'nı bombardıman ettikten sonra hücumla kalktıysa da nizami ve milis Türk birlikleri tarafından kanlı bir şekilde geri püskürtülmüştür.¹³⁴

¹²⁸ Muzaffer Lermioğlu, *Akçaabat-Akçaabat Tarihi*, s. 243.

¹²⁹ Fevzi Çakmak, *Dünya Savaşında Doğu Cephesi*, s. 177.

¹³⁰ Mehmet Bilgin, *Trabzon Direnişi*, s. 48-49.

¹³¹ Hasan Kalyoncu, *Tonya*, s. 38.

¹³² Fevzi Çakmak, *Dünya Savaşında Doğu Cephesi*, s. 178-179.

¹³³ Çakmak'a göre; 37. Tümen adımı alan Türk sahil birlikleri, gönüllüler ve 18. Tümen ile beraber toplam 11.000 olan Türk muharip kuvveti, 32.000 kişilik kuvvete sahip Rus V. Kolordusu'na karşı araziden iyi faydalanarak gerçekleştirdikleri harekât, Rusların Türk III. Ordusu'nun sol yanına ve gerisine yönelik arzulanırları çevirme harekâtını sonuçsuz bırakmıştır. Fevzi Çakmak, *Dünya Savaşında Doğu Cephesi*, s. 191.

¹³⁴ Fevzi Çakmak, *Dünya Savaşında Doğu Cephesi*, s. 204.

3.9. Karadağ-Soğuksu ve Eşek Meydanı Savaşları

Rusların Karadağ eteklerindeki Soğuksu Tepesi'ne bir tabur piyade kuvveti ve dört ağır makineli tüfek yerleştirmeleri üzerine, Rus kuvvetlerini bu tepeden atmak üzere Türk birlikleri harekete geçmiştir. Rohnoy Obası'nın sırtlarındaki Fonko Obası'nda yer alan Hacıfettahoğlu Halim Ağa'nın 75 mevcutlu çetesi ve Balıklı Sırtları'ndaki Teşkilât-ı Mahsusa Alayı'nın iki bölüğü sisten faydalanarak buradaki Rus mevzilerine sokulmuş ve ani bir baskınla Rusları firar etmeye mecbur bırakmışlardır. Rus kuvvetleri bu çatışmalarda 72 asker kaybetmiş, dört mitralyözleri ise Türklerce ele geçirilmiştir.¹³⁵ Çatışmada öldürülen Ruslardan alınan silahlar, Tonya'ya bağlı Karasu Köyü'ndeki silah ustaları tarafından yapılan kimi değişikliklerle ve dolma mermilerle kullanıma kazandırıldı.¹³⁶ Bunun üzerine Rus kuvvetleri bu cephedeki kuvvetlerini altı piyade taburu ile takviye ederek, Türklerin eline geçen Soğuksu Tepesi'ni geri almak ve Türk kuvvetlerini Karadağ'dan atmak için iki gün sonra taarruza geçmişlerdir. Rusların bölgeye yönelik bir saat fasılasız devam eden topçu ateşinden sonra bir Rus taburu, Halim Ağa ile Kopluoğlu Ahmet Çavuş'un 110 mevcutlu çeteleriyle müdâfaa ettiği Soğuksu Tepesi'ne saldırmıştır. Tepeyi müdâfaa eden Türk milislerinin ateşi karşısında Rus kuvvetleri dağılmıştır. Rusların diğer kuvvetleri ise Rus topçusunun himayesinde, İstara (Akçaabat Demirkapı) ve Vayton (Akçaabat Ambarcık) sırtlarından Koryana Köyü'nün (Akçaabat Acısu) Balıklı Obası sırtlarındaki Teşkilât-ı Mahsusa Alayı ile Fenko Obası'nın Zovanburnu'nda yer alan Tonya çeteleri üzerine yüklenmiştir. Zovanburnu'ndaki Lermioğlu Halim ve diğer Tonya çeteleri, araziden ve ormanlardan faydalanarak Rus kıt'aları arasına sokulup Rus piyadesinin mühim bir kısmını yan ateşine aldılar. Çetelerin bu hareketleri, Teşkilâtı Mahsusa Alayı üzerine yoğunlaşan Rus taarruzunu kanlı zayıat ile durdurmuştur. Beş saat süren ve mevcutlarının üçte birini ölü ve yaralı olarak kaybeden Ruslar, Türk mevzileri önünden geri çekilmek durumunda kalmıştır. Kesin bir Türk zafriyle sona eren bu savaşta Ruslar 1500'den fazla ölü, 2108 tüfek bırakmıştır. Buna mukabil Türk tarafı; bir subay, 147 er ve 84 çeteci kaybetmiştir. Bunun dışında Türk tarafının 14'ü ağır yaralı olmak üzere 68 yaralı vardır.¹³⁷ Yöredeki Rus kayıplarında bölgenin coğrafi şartları da etkili olmuştur. Eşekmeydanı Tepesi'nde kendi topçularının desteğinde Fenko yönüne ilerlemeye çalışmış Rus kuvvetleri, sisin bastırması üzerine baskına uğrayıp kaçmaya başlamış hatta kendi topçularının ateşi altında kalmıştır.¹³⁸ Hatta Lermioğlu Halim çetesi, bir sisli havada İpsil (Ortaalan) köyüne sokulmuş ve köyde dağınık ve silâh çatmış olan Rus müfrezesi üzerine yaptığı isabetli atışlarla müfrezeyi darmadağın halde firara mecbur etmiş, dere yönünde kaçmaya başlayan çok sayıda Rus askerini ise öldürmüştür. Lermioğlu Halim, çatışmalar sırasında

¹³⁵ Muzaffer Lermioğlu, *Akçaabat-Akçaabat Tarihi*, s. 243.

¹³⁶ Hasan Kalyoncu, *Tonya*, s. 38.

¹³⁷ Muzaffer Lermioğlu, *Akçaabat-Akçaabat Tarihi*, s. 244.

¹³⁸ Hasan Kalyoncu, *Tonya*, s. 39.

Ruslara kendi çetesinin mevcuduna eş sayıda zayıat verdimiş hatta Rus askerlerini silahları ise Lermioğlu Çetesi'nin eline geçmiştir.¹³⁹

Ruslara yönelik baskınlar içinde en tesirlilerinden birini, Vakfikebir ve Tonya çeteleri yapmıştır. Türk çeteler, kendilerine katılan bu havalı köy çocuklarının yardımıyla bir gece zifiri karanlıkta Rus nöbetçilerine hissettirmeden Rus ileri karakollarını ve ileri mevzilerini sessizce geçerek Mucura köyündeki bir Rus alay karargâhına baskın yapmışlardır. Rus karargâhına kadar sokulan Türk çeteciler, Rus subaylarının buldukları çadırlara kadar yaklaşp, subay çadırına bomba atmışlar ve bu şekilde Ruslara ağır kayıplar verdimişlerdir. 42 çetecinin yaptığı bu baskın sonucu silah kullanmaya fırsat bulamayan Ruslar, dağınık halde kaçmışlar, kaçanların çoğu ise Türk çetelerinin ateşiyle öldürülmüştür. Köyde depo edilen Rus erzak ve mühimmatı ise yakılmış olup, Rusların yüze yakın yaralısını Trabzon'daki hastanelerine taşımakta olduğu görülmüştür.¹⁴⁰

3.9.1. Beypınarı-Karaabdal Savaşları

Bu mıntıkadaki Türk milislerinin Rus kuvvetlerine karşı yürüttüğü başarılı savunmalar; Kadahorlu Bizoğlu Kulaksız Salih, Öksüzoğlu Faik, Köroğlu Cafer ve arkadaşları ile, Mula Köyü'nden Keleşoğlu Süleyman, İshakoğlu Yunus, Maçkalı Çolakoğlu Ali Ağa, Mulaköylü Kasımoğlu Çakal Mustafa, Geloğlu Şükrü Usta, Karabrahimoğlu Mustafa, Demiroğlu Emin ve İsmail ile Kolkiya Köyü'nden Küllüoğlu Küçük adlı çeteciler tarafından gerçekleştirilmiştir. Türk çeteler, düzenli Türk birliklerinin müdâfaa tertibatı almasından önce, Rusların geçiş yolları üzerinde ve muhtelif yerlerde geceleri fazla miktarda ateş yakarak, Ruslara buralarda mühim kıtaların olduğu fikrini vermeye çalışmış ve geçen bu süreden faydalanmak suretiyle Türk askeri birliklerinin müdâfaa tertibatı almasına hizmet etmişlerdir. Yine aynı çeteciler, Ruslara çeşitli yerlerde pusular kurmuşlar, Haçka ormanlarında Rusları pusuya düşürerek bir Rus müfrezesini tamamen imha etmişlerdir. Demirci Şükrü Usta adlı bir genç Türk çetecisi, kaçan bir Rus askerini Rus mevzilerine kadar takip edip, bu mevzilere yakın bir yerde esir ederek bölgenin Türk komutanına teslim etmiştir. 4-5 Temmuz 1916 günlerinde ise Hıdırnebi ile Karaabdal tepelerine saldıran Ruslarla kanlı çatışmalar yaşanmıştır.¹⁴¹

Akçaabat civarındaki milis öncülerinden Alazlı Köyü'nden Şükrü Keloğlu, Rus ve Ermenilerin geçiş yolları üzerinde çeşitli mevkilerde ateşler yakarak Rus birliklerini günlerce oyalamış ve yine aynı çete, Rusların geçiş yolu üzerine pusu kurarak ve Düzköy ormanlarında Rusları pusuya düşürerek bir Rus müfrezesini tamamen yok etmiştir. Türk milisler, bunların yanı sıra Müslüman ahaliye zulüm yapan Rus askerlerine yönelik de hareketlerde bulundular. Akçaabat Işıklar Köyü'nü işgal eden Rusların baskı ve tacizleri artınca Alazlı Köyü'nden Çakal Mustafa, emri altındaki 20 silahlı adamı ve Şükrü Keloğlu ile

¹³⁹ Hasan Kalyoncu, *Tonya*, s. 39.

¹⁴⁰ Muzaffer Lermioğlu, *Akçaabat-Akçaabat Tarihi*, s. 244.

¹⁴¹ Muzaffer Lermioğlu, *Akçaabat-Akçaabat Tarihi*, s. 245-246.

birlikte Ruslara saldırmış, buradaki Rusları ormanlık alana kovalayan Şükrü Keloğlu ve arkadaşları, köyde zulüm yapan Rus askerlerini esir etmiştir.¹⁴²

3.9.2. Tonya Milislerinin Yaptığı Savunma

Tonya ve civarındaki milis müdâfaasının ilk adımları, 1916 Nisan ayında atıldı. 1916 yılı Nisan ayının ilk haftasında Tonya ileri gelenleri işgal olayları üzerine bir toplantı yaptılar¹⁴³ ve toplantıda üç maddelik kararlar aldılar. Buna göre;¹⁴⁴

1- Eli silah tutan bütün askerler, Ruslara karşı savaşacak.

2- Yaşlı kadınlar hazırlayacakları yiyecekleri, genç kızlar ve kadınlar ile erkekler köylerdeki bütün kazma ve kürekleri çetelere getirecekler.

3- Yük taşıyabilen bütün hayvanlar, Tonya merkezinde hizmet görecek.

Alınan kararlardan sonra oluşan 300 kişilik bir çete, üç gruba ayrılmış, gruplardan biri Zazel Burnu'nu, diğeri Rıfasa Yaylası'nı, üçüncü grup ise Fengo Tepesi'ni tutmuştur. Aynı gün nahiye merkezine gelerek isimlerini deftere yazdıran Tonya gönüllülerinin sayısı 1400'ü bulmuştur. Tonya çeteleri, aynı bölgede bulunan ve Hıdırnebi sırtlarında çarpışan Mülazım Adil Bey'in (Bayburt'ta görevli Alay Komutanı) komutasındaki Teşkilât-ı Mahsusa Alayı'nın Rusları aldatici hareketlerinden faydalanarak Hıdırnebi'deki Rus siperlerine kadar sokulmuş, 20 dakikalık çatışmadan sonra buradaki Rus mevzilerini ele geçirmiştir. Böylece, Tonya yöresindeki Türk çeteleri ilk zaferini elde etmiştir. Bu olaydan üç gün sonra 30 kilometrelik bir cephede Rus ordusuyla yoğun çatışmalar başlamıştır. Tonyalıların Ruslarla mücadeleye başlamasından sonra Vakfikebir Askerlik Şubesi Reis Vekili Zühtü Bey kendiliğinden Tonyalılar Çetesi'ne katılmış ve kumandayı ele almıştır. Bundan başka, Akçaabat'ın Sırtıkça ve Mula köyleri halkından ve Gümüşhane Kürtünlü Karaçukurlu Fehmi Ağa¹⁴⁵ idaresindeki gönüllüler de Tonya cephesindeki milislere katılmışlardır. Vakfikebir'in Edra Köyü'nden Hacıfettahoğlu Halim Ağa komutasındaki çete grubunun da katılımıyla birlikte Tonya cephesindeki milis sayısı 1700'e çıkmıştır.¹⁴⁶ Tonya yöresindeki milisler arasında yer alan önemli diğer isimler ise şunlardır:¹⁴⁷ Bozahmetoğlu Mustafa Çavuş, Kadioğlu Muhammet Hafız, Kalyoncuoğlu Kerim Çavuş, Hapsioğlu Halit Onbaşı, Ramazanoğlu Tekavutun Sa-

¹⁴² Ömer Şen, "1916 Rus Savaşında Adı Bilinmeyen Bir Kahraman: Şükrü Keloğlu", *Trabzon Tarihi*, Trabzon 1998, s. 433-434.

¹⁴³ Yapılan bu toplantı ve sonrasındaki gelişmelerle ilgili detaylı bilgilere, emekli polis Tonyalı Neşet Çimen'in hazırladığı 10 sayfalık daktilo edilmiş hatıralarda rastlanır. Orijinal daktilo notları yanında, Neşet Çimen'in hatıraları Trabzon Bayraktar Gazetesi'nde; Neşet Çimen, "Birinci Dünya Savaşında Trabzon Havalisindeki Bir Avuç Türk Köylüsünün Rus Ordusuna Meydan Okuyuşu" başlığı altında 11 Eylül 1970 tarihinden itibaren tefrika edilmiştir.

¹⁴⁴ Neşet Çimen, "Birinci Dünya Savaşında Trabzon Havalisindeki Bir Avuç Türk Köylüsünün Rus Ordusuna Meydan Okuyuşu"; nakleden A. Kemal Yılmaz Bayraktar, *Trabzon'da Üniversitenin Kuruluşu*, Trabzon 2009, s. 433.

¹⁴⁵ Mehmet Akif Bal, *Osmanlıdan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 588.

¹⁴⁶ Neşet Çimen, "Birinci Dünya Savaşında Trabzon Havalisindeki Bir Avuç Türk Köylüsünün Rus Ordusuna Meydan Okuyuşu", s. 434.

¹⁴⁷ Hasan Kalyoncu, "Sivri Tepesi", *Tonya Haber Gazetesi*, 11 Temmuz 2017; Lokman Yıldız, *Karadağ Savunması*, Trabzon 2013, s. 127.

lih, Hacısalihoğlu Pırağa, Lermioğlu Keleş ve Lermioğlu Halim, Mollaoğlu Sefer Çavuş, Mollabektaşoğlu Porosot Mehmet Çavuş, Güneylioğlu Mehmet Ali, Sanioglu İzzet Çavuş, Kâtipoğlu Mehmet Onbaşı, Garbetoğlu Ahmet Çavuş.

Binbaşı Tahsin Bey komutasındaki Tonyalı gönüllüler arasında ise; Kurda-loğullarından Yetim Süleyman, Ferhat oğlu Mustafa, Çelikoğullarından Metin, Mollabektaşoğlu Porosot Mehmet Çavuş, İnceoğlu Mustafa, Hacısalihoğlu Pırağa, İskenderli'den Mehmet Gültepe, Mehmet Yıldız, Mehmet Uzun, Mehmet Gül, Mehmet Yazıcı, Mehmet Güney, Mustafa Siyah, Mustafa Üçüncü, Ali Karadeniz, Yakçukur'dan Mehmet Koçal, Mehmet Birinci, Mehmet Atmaca, Turalı'dan Abdulaziz Paşaoğlu, Kayacan'dan Abdülmecit Tanrıverdi, Kadem Yayla, Sağırdan Sait Yazıcı, Kösecik'ten İsmail Yayla, Fehmi Yayla, Kalemliden Şerif Kuzu, Karaağaçlı'dan Ömer Bayrak, Çayırıcı'ndan Ahmet Şahin, Hoşoğlan Yıldız, Mehmet Uzun, Ortamahalle'den Ahmet Birinci, Halit Yakupoğlu, Melikşah'tan Mehmet Baki, Kalınçam'dan Mustafa Baştan, Karşular'dan Yakup Bozoğlu, Mehmet Sabah, Büyükmahalle'den Sabri Altıntaş, Hüseyin Atmaca, Mustafa Bahadır, Kaleönü'nden Halit Gürpınar, Hüseyin Köksal, Ahmet Köksal gibi çeteci isimler yer almıştır. Bu çetecilerden başka Tonyalı Hacısalihoğlu Müslim oğlu Mecit Ağa ile Tonya Turalı'den Çömcüoğullarından Hacı Hüseyinzade Mehmed Ağa da mücadelelerde gayret göstermişlerdir.¹⁴⁸

Tonya cephesi, sahile 25 kilometre mesafedeki Hıdırnebi'den başlayıp, Akçaabat'ın Sıtıkça Köyü'nde bitmekteydi. Tonya çetelerine sol kısımdan Teşkilât-ı Mahsusa birlikleri, sağ kısımdan ise Selahattin Bey'in komutasındaki 18. Fırka (Tümen) ile Sahil Fırkası Komutanı Hacı Hamdi Bey'in birlikleri destek vermiştir. Vakfikebir'in Düzlük Köyü'nde karargâh kurmuş olan Sahil Fırkası üç alaydan oluşmuş olup, alaylardan sahile en yakın olanı Ethem Bey, Bendar Tepesi civarındaki alaya Ordu Vonalı (Perşembeli) Alipaşazade Ziya Bey, Teşkilât-ı Mahsusa Alayı'na ise Mayoğlu Ali Bey komuta etmiştir. Gelen bir emirle bütün Tonya gönüllüleri Binbaşı Tahsin Bey'in komutasındaki Teşkilât-ı Mahsusa Alayı'na bağlanmıştır. Tonya Çeteleri bundan sonra Hıdırnebi'den çekilerek Rifasa Obası'nda karargâh kurmuş, Fengo'dan Akçaabat Cevizli Tepesi'ne kadar ki 20 kilometrelik cephe Teşkilât-ı Mahsusa Alayı'na verilmiştir. Akçaabat Kuruçam Yaylası'na karargâhını kuran alayın komutanı Ali Rıza Bey,¹⁴⁹ çete mensuplarını teftiş esnasında 14, 15, 16 yaşlarındaki gençleri gruptan ayırmış ve bunları akıncı kolu yaparak her mıntıkada muharebeye katılacaklarını emretmiştir.¹⁵⁰

Ruslarla Tonya civarındaki Soğuksu Tepesi'nde kanlı çatışmalar meydana gelmiştir. Teşkilât-ı Mahsusa Alayı'na mensup Veysel (Genya) Bey¹⁵¹ komutasındaki 450 kişilik bir tabur, Rusların saldırısı sonucu Soğuksu Tepesi'ni terk

¹⁴⁸ Gösterdikleri gayretlerden dolayı bu iki isme de harpten sonra Enver Paşa imzalı belgelerle birlikte harp madalyası verilmiştir. Hasan Kalyoncu, *Tonya*, s. 35-36.

¹⁴⁹ Ali Rıza Bey, Mamozzade ailesine mensuptur. Sinan Onuş, *Teşkilât-ı Mahsusa'dan Kurtuluş Savaşı'na Kızılca Kıyamet*, İstanbul 2015, s. 44-64.

¹⁵⁰ Neşet Çimen, "Birinci Dünya Savaşında Trabzon Havalisindeki Bir Avuç Türk Köylüsünün Rus Ordusuna Meydan Okuyuşu", s. 435.

¹⁵¹ İsmail Hacifettahoğlu, *Hicranlı Yıllarında Büyükliman*, Ankara 2018, s. 78.

etmek durumunda kalmıştır. Rusların bu saldırısını karşılamak ve Veysel Bey taburuna yardım etmek için harekete geçen 170 mevcutlu bir Tonyalı milis grubu, tepeyi işgal eden Ruslara hücum etmiş ve kanlı çatışmalar sonrasında Rusları buradan püskürtmüştür. Bu taarruzun başarıyla sonuçlanmasında Vakfikebirli Fettahoğlu Halim Ağa ve 80 kişilik çetesinin de büyük etkisi olmuştur. Taarruz sonucunda Ruslara ait üç mitralyöz (makinalı tüfek) ele geçirilmiş, bu tüfekler tamir edilmiş ve tüfek yatakları değiştirildikten sonra tekrar Ruslara karşı kullanılmıştır. Kanlıtepe Savaşları olarak da anılan bu tepedeki çatışmalardan sonra Ruslar, adı geçen tepeyi 10 gün boyunca topçu ateşiyle bombardımana tabi tutmuşlar ve Tonya milislerine ağır kayıplar verdirmişlerdir. Bununla birlikte Türk milisler, Ruslardan 400 adet tüfek almayı da başarmışlardır. Soğuksu Tepesi'ndeki çatışmalardan sonra diğer bir kanlı çatışma Fengo Tepesi'nin alt kısımlarındaki ileri siperlerde yaşanmıştır. 1916 Mayıs ayının ilk günlerinde ve kar yağışının devam ettiği bir mevsimde Türk milislerine karşı harekete geçen Rus kuvvetleri, milislerin savunduğu hattın arkasına kadar sokulmuş fakat milisler; süngü, bıçak, karakulak, bomba kullanmak suretiyle Ruslarla boğaz boğaza bir mücadeleye girişmiş, Horavi ormanları (Akçaabat Aykut) kısmında yapılan savunma sonucunda Ruslar püskürtülmüştür.¹⁵²

1916 Haziran ayının ilk günlerinde Teşkilât-ı Mahsusa Alayı'nın sağ tarafında savaşan 18. Fırka (Tümen)'nin 38. Alay Kumandanlığı'na Kadırğa Yaylası'ndaki milis yapılanmasının komutanlarından olacak Sedat Bey (Korgeneral Sedat Doğruer) atanmıştır. Rusların bu alay üzerine büyük kuvvetlerle saldırısı sonrasında gelen bir emirle Tonyalı milisler, Karaabdal'ın kuzey batısında yer alan Kerem Kaya ile Cevizlik Tepesi istikametinde harekete geçip düşmanın yan ve gerilerine sarkarak 38. Alay'a yardıma koşmuşlardır. Tonya gönüllülerine komuta eden Binbaşı Tahsin Bey; Hakka Köyü ve Cevizlik Tepesi'ni müdâfaa eden Kadızade Hafız Muhammet Efendi¹⁵³ ile Karaçukurlu Fehmi Ağa'nın grupları yanında, 98. Alay'ın en yakın taburunu alarak Rus siperlerine sokulmuş, yapılan harekattan sonra Karaabdal ve civarına yapılan Rus taarruzu hafifletilmiştir. Ruslara yönelik harekât sırasında alınan esirler ise, Kuruçam Yaylası'ndaki Türk alay karargâhına götürülmüştür.¹⁵⁴ Bölgedeki Türk milislerin Ruslara yönelik harekâtı sürekli olarak devam etmiş, Haziran ayının sonlarında Visera (Işıklar) Köyü'nün üst kısımlarında bulunan Rus siperlerinden inerek Visera ırmağı (şimdiki Visera Elektrik Santrali civarı) civarındaki kiraz ağaçlarından kiraz yemek isteyen 1'i zabıt 7'si asker olmak üzere 8 Rus askeri, 28 kişilik bir Türk milis çetesi tarafından etkisiz hale getirilmiştir.¹⁵⁵

Akçaabat-Tonya cephesinde 92 gün süren tüm müdâfaa çabalarına rağmen Akçaabat-Vakfikebir-Tonya hattındaki savaşlar; 1916 Temmuz ayında Bay-

¹⁵² Neşet Çimen, "Birinci Dünya Savaşında Trabzon Havalisindeki Bir Avuç Türk Köylüsünün Rus Ordusuna Meydan Okuyuşu", s. 435.

¹⁵³ Lokman Yıldız, *Karadağ Savunması*, s. 131.

¹⁵⁴ Neşet Çimen, "Birinci Dünya Savaşında Trabzon Havalisindeki Bir Avuç Türk Köylüsünün Rus Ordusuna Meydan Okuyuşu", s. 437.

¹⁵⁵ Neşet Çimen, "Birinci Dünya Savaşında Trabzon Havalisindeki Bir Avuç Türk Köylüsünün Rus Ordusuna Meydan Okuyuşu", s. 439.

burt cephesinin Ruslarca yarılması ve Trabzon üzerine Rus harekâtının başlatılması sonrasında hem sahilde hem iç kesimde sıkıştırılan Türk milisleri yine de Tonya ve civarını kontrollü şekilde boşaltarak halkın güvenle muhacirliğe çıkmasını sağlamıştır. Ordu tarafından verilen çekilme emrinden sonra Tonyalı siviller kaplarını ve eşyalarını toprağa gömüp Tonya'yı terk etmeye başlamış ve Sayvançatak denilen yerde çadır kurarak toplanmıştır. Rusların Alacadağ istikametine ilerlemeye çalışmaları üzerine, muhacirler bu bölgedeki boğazda Rus ateşine maruz kalmıştır. Tonyalı çeteler tekrar devreye girerek boğazda Rus hücum etmiş ve yolu muhacirlere açmıştır. Muhacir kabilelerinden bir kısmı, 1550 rakımlı Sis Dağı'nın yalçın kayalarına tırmanarak kaçıp kurtulmuş, bir kısmı ise düşmana esir düşmüş ve esirlerin erkek olanları Ruslar tarafından kurşuna dizilmiştir.¹⁵⁶ Yoğun kuvvetlerle yöreyi işgal eden Ruslar, 21 Temmuz 1916'da Vakfikebir'e, 2 Ağustos 1916'da Görele'ye girmişlerdir. Türk tarafı ise, 21 Ekim 1916 tarihinden itibaren Harşit Deresi boyunca mevzilenmiştir.

4. Rus Topraklarına Sızan Trabzonlu Milisler

Ruslarla Türk kuvvetleri arasındaki mücadele sadece Anadolu coğrafyasında sürmemiştir. Türk milislerden bazıları mücadeleyi Rus topraklarına da taşımıştır. Bu milislerden biri, Trabzonlu Sargıcı İbrahim Ağa'dır. Türk Salih Çavuş'un oğlu olan Sargıcı İbrahim Ağa, Milli Mücadele yıllarına kadar vatan savunması için önemli faaliyetlerde bulunmuş, bu sebeple Anadolu'da ve özellikle Batı Anadolu'daki efeler arasında ün yapmıştır. Efelerin "Ağamız" diye nitelendirdikleri Sargıcı İbrahim Ağa ile 1935 yılında bir görüşme yapan Trabzonlu kitapçı Salih Çağatay, o dönemdeki Rus toprağı (bugünkü Abhazya Cumhuriyeti toprağı) Sohum'daki deniz fenerinin Trabzon'a kaçırılması olayına dair şunları yazmıştır:

"Karadeniz'in belki de Türkiye'nin en şirin bir şehri olan Trabzon'un bazen denizden coşkun dalgalarına göğsünü veren, bazen mavi aynasına gönlünü kaptıran Güzelhisar adında bir parkı vardır. Bu parkın ucunda mavimsi göklere mermer bir heykel gibi yükselen bir fener, gece gündüz hiç durmadan yanar, söner... Söner, yanar. Mevsim, ister kış ister yaz olsun, Trabzon'a bir yolcu uğradı mı, muhakkak Güzelhisar Parkı'nı dolaşır, mavimsi göklere doğru mermer bir heykel gibi yükselen fenere arkasını vererek emsalsiz Yoroç gurubunun seyrine dalar. Bu fener, Güzelhisar Parkı'na ne zaman ve nasıl konmuştur? Bunu sadece Trabzon'un değil, Anadolu'nun en uzak illerinde de meşhur olan kahraman yetmiş beşlik Sargıcı İbrahim bana anlattı: '1916 yılı idi. Ben o zaman on yedi yaşında ya var, ya yoktum. Ruslarla harp ediyorduk. İzmirli Çıplak Mustafa, altmış efe ile Trabzon'a gelmişti. Bir gün onlarla el ele vererek denize açıldık. Sohum açıklarına gittik. Pirin Mustafa Reis'in korsanlık ettiği zaman gözünü alan koca fener işte burada, Rusların elinde idi. Mesudiye bir yandan bombardıman ederken, Pirin Mustafa Reis'in idare ettiği bir filika ile fenerin üye-

¹⁵⁶ Neşet Çimen, "Birinci Dünya Savaşında Trabzon Havalisindeki Bir Avuç Türk Köylüsünün Rus Ordusuna Meydan Okuyuşu", s. 440.

rine çıktık, söktük ve tahta kısmını gazla alev vererek hemen filikamıza aldık. Biz denizin ortasına doğru açılırken görüldük. Sahilden bir yayılım ateş başladı, biz de mukabele ettik. Fakat tam on iki arkadaşı kaybettik. Bunlar filikada kanlar içinde boylu boyunca yatıyorlardı. Sağ kalan Mustafa Reis, kardeşim Tufan ve ben, delik deşik olan filikamızı güç hal Mesudiye'ye yanaştırdık...' İşte Trabzon'un meşhur feneri böyle alınmıştı."¹⁵⁷

5. Ermeni Çetecilerine Karşı Türk Milis Harekâtı

Rusların Trabzon civarındaki duruşu 1915 Çanakkale Zaferi ile sarsıntıya girmiştir. Çanakkale'deki Türk zaferi, Rusya'nın mevcut iç sıkıntılarını daha da artırmış ve ilerleyen süreçte baş gösteren Ekim 1917 Bolşevik İhtilali bütün cephelerde Rus birliklerinin dağılmasına yol açmıştır. Kafkas Cephesi'nde aradaki mesafenin uzaklığı ve irtibatsızlık gibi sebeplerle, Trabzon'daki Rus kuvvetleri de Kasım 1917 sonlarında çözülmeye başlamıştır. Trabzon'daki Rus kuvvetleri arasında disiplin zayıflamış, emirlere uymama baş göstermiş, askerler birbirlerine selam vermek yerine "Yoldaş, Yoldaş" şeklinde hitap etmeye başlamıştır. Rus ordusundaki erler, generallerin üniformalarını sökmüş, nasihat için gelen İngiliz ve Fransız subaylarına da hakaret etmişlerdir. Bolşevik İhtilali sonrası 18 Aralık 1917'de Osmanlı Devleti'yle Bolşevik Rusya arasında Erzincan Mütarekesi ile Rusların Trabzon civarından çekilmesi hızlanmıştır.¹⁵⁸

Rus işgalinin Trabzon'daki tesiri bitince, bu defa başka bir tehdit kendisini göstermiş ve hazırlıklı olan Ermeni çeteleri tam bir teşkilatla sahneye çıkmıştır. Türkleri öldürmek, kasaba ve köyleri yakmak üzere Ruslardan ele geçirdikleri silahlarla harekete geçmişlerdir. Esasen işgalci Ruslarla birlikte hareketlenmiş Trabzon'daki Ermeni ve Rum çeteleriyle mücadele, hem işgal sıralarında ve hem de Trabzon'un işgalden kurtarıma sıralarında devam etmiştir. Ermenilerin, savaşın sonlarına doğru Rusların Kafkaslar ile Trabzon'dan çekilmelerini bir fırsat olarak değerlendirerek bölgeye General Antranik (Taşnak komutan Andranik Toros Ozanyan) komutasında gönderdikleri 6000 kişilik kuvvete Osmanlı Ermenilerinden 3000 gönüllü katılmış ve Erzurum'da kurulan Ermeni Asker Birliği adındaki komite bölgeye el koymuştur. Komitenin Trabzon'a gönderdiği Rus ordusunda görevli subaylardan Yüzbaşı Bedros, 260 kişilik kuvvetiyle harekete geçmiştir. Ermeni Taşnak Komitesi'nin ileri gelenlerinden Tigranyun ise, 400 atlı ile Trabzon'a gelerek Rum gençleriyle anlaşmış ve Türkleri katletmek için hazırlıklara girişmiştir.¹⁵⁹ Bunların yanında, Rus ordusunda talim ve terbiye görmüş Yüzbaşı Bedros da 260 mevcutlu ve tam donanımlı kıtasıyla Değirmendere mevkiinde harekâta geçmek için beklemiştir. Fakat Yüzbaşı Bedros, Şubat 1918'de Giresun tarafından gelen Türk ordusunun ve Trabzon'da teşkilatlanmış milislerin vaziyetini görünce, toplu bir harekât yerine, çetesini Trabzon'a dağıtarak katliamlara girişmek istemiştir. İki yüz müslümanı Trabzon Kemeraltı Camii'ne doldurarak

¹⁵⁷ Salih Çağatay, "Trabzon'un Feneri", *Hafta Mecmuası*, S. 80, 14 Birinci Teşrin 1935, s. 8.

¹⁵⁸ Sebahattin Özel, *Milli Mücadele'de Trabzon*, s. 9.

¹⁵⁹ Sebahattin Özel, *Milli Mücadele'de Trabzon*, s. 10-11.

yakma girişimleri ise, İslamları Koruma Cemiyeti'nin şiddetli müdâfaası ile engellenmiştir. Yine aynı günlerde Bedros kıtasının seçme askerlerince Türk mahallelerine bir yoklama baskını yapılmışsa da, silahla karşılanan bu Ermeni komitacılar, Erzurum'daki komitalarına katılmak üzere Maçka Deresi'ne doğru yönelmişlerdir. Trabzon'u bu şekilde terk eden Ermeni komitacılarıyla ilgili haber Türk çeteleri ile yol boyundaki köy kasaba ve şehir halklarına ulaştırılmıştır. Maçka'yı buradaki Rumların yardımıyla kolay geçen Bedros kıtası, Gümüşhane Torullulardan oluşan bir Türk milis grubu tarafından Zigan Köyü civarında karşılanmış, Türk milislerinin ateşi sonucu Ermeni kıtata dağıtılmıştır. Buradan tekrar Maçka'ya doğru kaçan Ermeni çeteciler, bu defa Maçka'da hareket halinde olan diğer Türk milislerinin çemberine girerek perişan edilmişler, kalan kısımları ise bu vaziyette kaçarak Trabzon önlerinde bekleyen bir vapura kendilerini zor atmışlardır.¹⁶⁰

6. Milis Müdafaasında Lider Bir İsim: Yüzbaşı Kahraman Bey

Rus ordusuna karşı hem işgal sırasında hem de Trabzon'dan çekilmeleri sıralarında Ruslara ve özellikle Ermeni çetecilerine karşı büyük bir milis yapılanmasını organize eden önemli isimlerden biri Yüzbaşı Kahraman Bey'dir.¹⁶¹ Kahraman Bey, Ruslara karşı 1915 yılında Rize'de müdâfaa yaparken, Rus ilerleyişi üzerine Of'a çekilmiş, 5 Mart 331'de (18 Mart 1915) Of Mıntıkası Kumandanı olmuştur. Kuvvetleriyle birlikte Baltacı Deresi muharebelerinde Ruslara binlerce kişi telefata verdirmiştir. 700 kişilik çetesiyle, Rusların 12.000 kişilik kuvvetine karşı oyalama maksatlı direnmiş, Of'lulardan bu sırada büyük destek görmüştür. Bu nedenle Kahraman Bey, Of'lular için: "*Baltacı Deresi'nde pek güzel ve merdane çarpıştık. Of halkı pek çok yardım etti. Sahil mıntıkasında Of'lular kadar orduya bilfiil yardım eden bir mıntika yoktur desem yalan söylememiş olurum*" demiştir. Kahraman Bey'in çeteciliği ve askeri dikkati, Sahil Grup Komutanı Erkanıharp Hacı Hamdi Bey tarafından da takdir edilmiş hatta Hacı Hamdi Bey onun hakkında şunları söylemiştir: "*Ben dört gözlü bir kumandanım. Onun için muvaffak olurum. İlerlerken kendi gözlerimle, çekilirken Yüzbaşı Kahraman Bey'in gözleriyle düşmanı takip ederim.*"¹⁶² Trabzon'un 18 Nisan 1916'da işgale girmesinden sonra, diğer Türk birlikleri gibi

¹⁶⁰ Sadi Selçuk, *Esaretin Acı Hatıraları ve 37. Kafkas Tümeninin Trabzon'u Düşmandan İstirdadı*, Konya 1955, s. 101-102.

¹⁶¹ Mustafa Ardaloglu, "Taşlıdere Şehitleri", *Zümrüt Rize Gazetesi*, Sayı: 7-8-10, Yıl: 1950. Kahraman Bey hakkındaki gazete tefrikasından bizi haberdar etmesi dolayısıyla araştırmacı Fatih Sultan Kar'a, gazeteye ulaşmamızdaki katkılarından dolayı İsmail Hacifettahoğlu'na teşekkür ederim (Y.N.). Esas adı Ali Kahraman'dır. 1883 yılında Rize Sarayköy'de doğmuştur. Babası, Kalkavanzade Ömer Efendi'dir. 21 Temmuz 330'da (3 Ağustos 1914) Lazistan Jandarma Takım Komutanlığı'na tayin edilmiş, 1914 yılında yüzbaşı rütbesine terfi ettirilmiştir. 24 Şubat 1918'de Trabzon'un geri alınmasından sonra Kazım Bey tarafından Acara Teşkilatı'nı kurmakla görevlendirilmiş, Hemşioğlu Cemal Paşa ile görüşüp milis teşkilatını kurmuştur. Batum'a taarruz etti ise de başarılı olamamış ve buradaki görevini Halit Bey'e ve komutasında gelen subay kadrosuna devretmiştir. Fakat ara vermeden tekrar Batum'a taarruz etmiş, 13 Nisan 334'te (26 Nisan 1918) Mahmudiye Tabyaları'nı ele geçirmiş ve Çürüksu'yu zapt etmiştir. Binbaşı rütbesindeyken emekli olmuştur. Kahraman Bey, 1929 yılında vefat etmiş ve Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedilmiştir. Mehmet Akif Bal, "Trabzon Savunmasının Unutulmuş Bir Kahramanı: Yüzbaşı Kahraman Bey", *İlkhaber Gazetesi*, 3 Mart 2013.

¹⁶² *Zümrüt Rize*, Sayı: 10, s. 3.

emrindeki milislerle Ruslarla mücadele ederek Harşit'e doğru çekilen Kahraman Bey, burada 37. Kafkas Fırkası, 110. Alay, 1. Tabur Komutanlığı'na atanmıştır. Vaziyete rağmen Trabzon ile alakasını koparmayan Kahraman Bey, verilen emirler doğrultusunda işgal altındaki Trabzon'a yönelik istihbarat faaliyetlerini sürdürmüştür.¹⁶³ Hatta Kahraman Bey'in, işgal yıllarında geceleri Trabzon civarındaki düşman içerisine dalıp panik oluşturması nedeniyle düşman onu kıyafetlerinden dolayı "dört kulaklı" olarak adlandırmıştır.¹⁶⁴

Türk ordusunun Trabzon'a girmesinden hemen önce, Trabzon dağlarında çete teşkili için vazifeli olan Kahraman Bey, çeşitli yerlerde gömülü olan silahları çıkararak günden güne teşkilatını artırmıştır.¹⁶⁵ 4 Şubat 334 (17 Şubat 1918) tarihinde 20 kişilik özel kuvvetiyle Tonya'ya girmiştir. Tonyalıların yardımıyla kuvvetini 650 kişiye çıkarmış, çekilen Rusların Trabzon'u yakmalarını için Trabzon'u muhasara etmiştir. Üç gün Ruslarla çatışmıştır. Nizami Türk askerleri 17 Şubat 1918'den itibaren Trabzon topraklarına girince, aynı günlerde Trabzon dağlarındaki Rum ve Ermeni çetelerini izleyen Yüzbaşı Kahraman Bey'in komutasındaki milisler, Akçaabat'ın Oksu Köyü (Gürbulak Köyü) ve civarında Rumlarla işbirliği halinde harekete geçen Ermeni çetelerine karşı direnen Harakalı (Akçaabat Yolbaşı) Mustafa Ağa¹⁶⁶ ve kardeşi Eyüp Ağa'ya destek amacıyla; Akçaabat Gökçeler Köyü'nden Hamit Usta, Lermioğlu Osman ve İsmail, Yetimoğlu Mehmet Onbaşı, Akçaabat Aykut Köyü'nden Oflluoğlu Hüseyin Çavuş, Maçka'nın Kaynarca Köyü'nden Kazancıoğlu Ömer Çavuş gibi çetecilerin yer aldığı 30 kişilik çeteye yardıma koşmuştur.¹⁶⁷ Akçaabat'a bağlı İle (Akçaköy) Köyü'nde bulunan ve Ermeni tehdidine karşı duran Türk çeteler de, Ağrı (Ağılı) Köyü'nde mevzilenmiş Yüzbaşı Kahraman Bey'le birleşip Ermeni ve Rumlara karşı savunma yaptılar. Kahraman Bey'e katılan İle Köyü halkı ve Harakalı Mustafa Ağa'nın kuvvetleri ile Ligos Kıranı'nda büyük bir kuvvet oluşturulmuştur. Kahraman Bey çetesine katılanlar arasında; Mehmet Ali'nin Raif, Karaismailoğlu Mustafa, Mehmetlioğlu Sait, Molla Hüseyin, Çilingir Hafız (Hüseyin), Karaismailoğlu Abdullah, Musaoğlu Yunus, Musaoğlu Mehmet, Bafıralı Mehmetoğlu Yusuf, Kamil Kazaz, Kondol Mehmet gibi gençler yer almıştır. Kahraman Bey'in askerleri ile Mustafa Ağa'nın askerleri Kalecik mevkiinde birleşerek Ermeni ve Rum çetelerine karşı taarruza geçmişler, Ermeni ve Rum çetecilerden çok sayıda kişi öldürülmüştür.¹⁶⁸ Karlık ve Ağrı sirtlarında Ermeni çetecileriyle süren şiddetli çarpışmalarda ise, Tonya'dan Lermioğlu Halim ve Keleş ağalarla, Borosot Mehmet adındaki silahşörlere de çeteleriyle iltihak etmesiyle üç gün üç gece devam eden şiddetli çatışmalardan sonra Ermeni çete reisinin Ağrı-Kokol Tepesi'nde öldürülmesi üzerine, Ermenilerin inatla süren direnişi kırılmış ve Ermeniler Trabzon'a

¹⁶³ Sebahattin Sınır, *Trabzon Tarihi*, 2. Baskı, Ankara 1968, s. 11-15.

¹⁶⁴ Celal Topaloğlu, *Rize'nin Kurtuluşu*, Rize 2007, s. 66-69.

¹⁶⁵ Muzaffer Lermioğlu, *Akçaabat-Akçaabat Tarihi*, s. 329.

¹⁶⁶ Mehmet Akif Bal, *Osmanlı'dan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 497.

¹⁶⁷ Muzaffer Lermioğlu, *Akçaabat-Akçaabat Tarihi*, s. 331.

¹⁶⁸ Necdet Uzun, *Akçaköy Tarihi*, Trabzon 2003, s. 26-27.

iltica etmişlerdir.¹⁶⁹ Bu sırada Şalpazarı, Tonya ve Vakfikebir'den gelen Türk milisler Akçaabat tepelerini tutmuş fakat Rusların halen elinde bulunan Kireçhane Tabyası'ndan açılan top atışları, Türk milislerin bir süre için Akçaabat'a girişini engellemiştir.¹⁷⁰

Nihayet üç Rus subayı, Metropolit Hrisantos, Rum milli teşkilinden sorumlu bir memur, beynelmil komisyon reisi ve İslam cemaatinden Harun Bakı Efendi'den mütevellit bir heyet Kahraman Bey'le görüşmüş, Rumların görüşme şartlarını kabul etmemesi üzerine çatışmalar tekrar başlamıştır. Yapılan anlaşma sonucu Dikran isimli Ermeni çeteci ile çetesi Trabzon'u terk etme kararı almıştır. Erzincan'a gitme kararı alan Dikran çetesi, Maçka'dan geri dönüp Kahraman Bey'e bir oyun yaparak, Kahraman Bey'in kuvvetlerini vurmak istemiş, gerekli tedbirleri alan Kahraman Bey, Dikran çetesi ile çarpışıp onu geri püskürtmüştür. Çoğu öldürülen Ermeni çetecilerin sağ kalanları kaçmıştır. Maçka ilçesi bu şekilde Rum çetelerden temizlenmiş ve hükümet idaresi kurulmuştur.¹⁷¹ Böylelikle engelleri aşan Türk milisler, 37. Tümen'den önce Trabzon'a girerek mahalle içlerini, köprü başlarını ve kavşak noktaları tutmuşlardır.¹⁷² O sırada Trabzon'da bulunan subaylardan Hüsamettin Bey de, Kahraman Bey'le Trabzon Soğuksu civarındaki gizli karargahındaki bir görüşmesinden bahsederek, Kahraman Bey'in bölgedeki etkisini ifade etmektedir.¹⁷³ Nitekim, Akçaabat ve Tonya civarında Türk çeteleriyle birlikte Ruslara karşı yaptığı baskınlardan sonra Trabzon'a giren öncü Türk birliklerinin başında bulunan¹⁷⁴ Kahraman Bey'in de çalışmalarıyla, 37. Kafkas Fırkası (Tümeni) Komutanı Kazım (Özalp) 25 Şubat 1918 pazar günü sabah saatlerinde komutasındaki kuvvetlerle birlikte güven içinde Trabzon'a girmiştir.

7. Ulemanın Milis Müdâfaasındaki Rolü

Seferberlik ilan edildiğinde Trabzon ilçelerindeki ulema çoğunlukla ülke savunmasına yönelik mücadelenin saflarında yer almıştır. Seferberlikte halkın motive edilmesinden askerin motive edilmesine, bizzat çeteler kurup muharebelere katılmaya kadar uzanan çizgide ulema faaliyetlerine rastlanır. Trabzon civarında seferberlikle ilgili ilk adımları atanlardan biri olan Akçaabat Müftüsü Ağanoğlu İzzet Efendi, Akçaabat'taki camide kısa ve belîğ bir dua okumuş ve ordu için Allah'tan zafer ve nusret dilemiştir.¹⁷⁵ Of ve Çaykara civarındaki müderrislerden bazıları bizzat cepheye gitmiş, bazıları propaganda da görev almıştır.¹⁷⁶ Sahil Kuvvetleri Komutanı Ahmet Avni Paşa, Of civarındaki halkın önde gelenlerini ve kanaat önderlerini, askerin moral ve motivasyonu için değerlendirmiştir. Of önde gelenlerinden, din adamı ve dönemin şahidi Hasan

¹⁶⁹ Muzaffer Lermioğlu, *Akçaabat-Akçaabat Tarihi*, s. 331.

¹⁷⁰ Haydar Gedikoğlu, *Akçaabat*, s. 127.

¹⁷¹ *Zümrüt Rize*, Sayı: 10, s. 3.

¹⁷² Sebahattin Özel, *Milli Mücadele'de Trabzon*, s. 14.

¹⁷³ Hüsamettin Tuğaç, *Bir Neslin Dramı*, İstanbul 1975, s. 205-206.

¹⁷⁴ Muzaffer Lermioğlu, *Akçaabat-Akçaabat Tarihi*, s. 329.

¹⁷⁵ Muzaffer Lermioğlu, *Akçaabat-Akçaabat Tarihi*, s. 181.

¹⁷⁶ Hasan Umur, *Of ve Of Muharebeleri*, İstanbul 1949, s. 105-106.

Umur,¹⁷⁷ Avni Paşa tarafından bu amaçla Yavan Köyü'ne çağırılmış ve kendisine: “Sizi *sol cenaha, Kaymakam Tevfık Bey'in yanına göndereceğim. Askerlerimize nasihatte bulunacaksınız*”¹⁷⁸ denilmiştir. Avni Paşa diğer taraftan, Of Müftüsü Bakkaloğlu Hüseyin Sabri Efendi'ye¹⁷⁹ asker celbi vesair tedbirlerin alınmasına yönelik bir selahiyet vermiş, hatta bütün makamların bu konuda alaka göstermesini istemiştir.¹⁸⁰ Bu görevlendirmelerin tesiriyle Çaykaralı Müderris Bakkalzade Hacı İsmail Efendi (1830-1921), Rusların Trabzon'u işgali sırasında yaptığı etkili vaazlarla halkı cihada davet etmiş; topladığı milis kuvvetlerinin başına geçerek Rus ordusunun Baltacı Deresi'nden geçmesine engel olmaya çalışmıştır.¹⁸¹ Of ulemasından Müderris Yunus Sıtkı Efendi¹⁸² Rus işgaline karşı halkı işgalcilere direnmeye çağırmış, Of Müftüsü Hüseyin Sabri Efendi ve Alono tepelerindeki talebeleriyle beraber Ruslara karşı mücadele etmiştir. Medrese talebelerinin de savaşa gönüllü katılımı söz konusu olup, talebelerden Topaloğlu Muhammed Hanefi Efendi, önceleri öğrenci olduğu için savaşa katılamamış fakat daha sonra gönüllü olarak savaşa katılıp, savaş sırasında başçavuş rütbesiyle makineli tüfek bataryalarına komuta etmiştir.¹⁸³ Çaykara Hopşeralı müderris Tayyip Zühtü Efendi Çetesi de, yörede faal olan ulema komutasındaki diğer bir çetedir.¹⁸⁴

Sürmeneli din adamlarından Cimilitli Hoca İdris Efendi¹⁸⁵ ise; Gilima (Köprübaşı Kahramanlar), Cimilit (Köprübaşı Yağmurlu) ve Gönaşara (Köprübaşı) köylerinden 72 kişilik bir gönüllü milis grubunu oluşturarak Fırtına Deresi'ndeki cepheye götürmüştür. Genellikle çocuk ve yaşlılardan oluşan bu grupta, isimleri tespit edilebilen kahramanlar şunlardır: Vadon'dan (Sürmene Koyuncular) Kuş Ali, Gönaşara Hacıhamzaoğullarından Hasan (Aksoy), Haliloğlu Hasan (Zeytin), İmamoğullarından Mustafa, İmamoğullarından Molla Ahmet'in Hüseyin, Uzunoğlu Mustafa Çavuş, Koçaliolu Hüseyin Onbaşı, Kahramanoğlu İbrahim, Malkoçoğlu Kispir Ahmet.¹⁸⁶ Arsin Foşa'daki medreselerde müderrislik yapan Yağmurdereli Hacı Mecid Efendi, Araklı'daki milis potansiyelinden de aldığı destekle Araklı Çatak, Madur, Polut ve Çataltepe civarlarında tesirli baskınlar yapıp, Rusların ağır zayıat vermelerine sebep olmuştur. Araklı Aymam Köyü'nden müderris Mutevelliolu Mecid

¹⁷⁷ Mehmet Akif Bal, *Osmanlıdan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 1046-1047.

¹⁷⁸ Hasan Hilmi Umur, *Of ve Of Muharebeleri*, s. 48.

¹⁷⁹ Sadık Albayrak, *Son Devir İslam Uleması*, C. II, İstanbul 1980, s. 157.

¹⁸⁰ Altay Yiğit, *Doğu Karadeniz Muharebesi*, s. 91-92.

¹⁸¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Bakkalzade Hacı İsmail Efendi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 4, Sayfa: 545.

¹⁸² Mehmet Akif Bal, *Osmanlıdan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 1135-1136.

¹⁸³ Haşim Albayrak, *Of Direnişi*, s. 138.

¹⁸⁴ Mehmet Bilgin, “Bir Cumhuriyet Neferi: Öğretmen Halim Gençoğlu”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 1. Bölüm, Kasım 1998, s. 49.

¹⁸⁵ Abdülvahit İmamoğlu, *Köprübaşı Yöresinde Yetişen Medrese Alimleri ve Din Eğitime Katkıları*, İstanbul, Tarihsiz, s. 175.

¹⁸⁶ Mehmet Bilgin - Ömer Yıldırım, *Sürmene*, s. 364. Köprübaşı civarında mücadele eden fakat bugün bilinmeyen direnişçilerden biri de Müdüroğlu lakaplı Yusuf Sancak'tır. Mehmet Akif Bal, *Osmanlı'dan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 897.

Efendi (Ergün), harp sırasında savunma yapan Osmanlı askerlerine ve Türk milislerine yardım etmiştir. Milislerden yaralı olanları iyileştirmeye, şehit olanları defnetmeye çalışmıştır. Müderrisler yanında, Araklı medreselerindeki öğrenciler de savaşa muvazzaf olarak katılmıştır. Köy ahalisinden medrese talebesi Aşıkoğlu Ali Rıza Efendi yedek subay olarak Kafkas Cephesi'ne katılmış ve buradaki çarpışmalarda şehit olmuştur.¹⁸⁷ Maçkalı Hafız İsmail Efendi (Aydın) ise, Maçka yöresinde 100 kişilik bir milis gücü oluşturup faaliyete geçmiştir. Bir ara Ruslar tarafından esir edildiyse de, çetesi tarafından Akçaabat'ta tutulduğu yere yapılan baskın sonucu kurtarılmıştır. Rusların Trabzon'dan çekilmesi sıralarında hareketlenen Ermeni çetelerine karşı harekete geçmiştir.¹⁸⁸

8. Sivil Müdâfaada İslam Kadınlarının Rolü

Trabzon civarında Ruslara ve uzantıları olan azınlık çetelerine karşı gösterilen sivil müdâfaa içerisinde yöre kadınları da yer almıştır. Türk kadınlar, öncelikle lojistik malzemenin taşınması ve Ruslara karşı çatışan Türk nizamı ve milis kuvvetlerine çeşitli yardımlar yanında, işgalcilere karşı doğrudan müdâfaanın içinde de yer almışlardır. Kadınların bölgedeki savunmanın bir parçası olarak ortaya koydukları hareketlerine bakıldığında, yöredeki sivillerin savunma yaklaşımları arasında Oflu kadınların mücadelesi ilk örnektir. Siperlerde vatan savunması yapan erkeklere pişirdikleri yemekleri taşımayı kendilerine görev bilen Oflu kadınlar, zaman içinde ölen kocalarının veya evlatlarının yerine siperlere girerek düşmanla silahlı çarpışmalara katılmışlardır.¹⁸⁹ Merhum yazar Abdullah Günel'e göre, Ruslara karşı Alano tepelerinde içinde kadınların da bulunduğu Gönüllüler Çetesi'yle beraber mücadele sürmüştür.¹⁹⁰ Milislere hem lojistik hem de bizzat milis olarak katkı veren Oflu kadınlar, bir taraftan da propaganda özellikle gençlerin cepheye gitmesi için tesirli bir propagandanın içinde yer almışlardır.¹⁹¹ Of'un 26 Mart 1916'da işgale düşmesine rağmen halkın Ruslarla mücadelesi, göç ederken de sürmüş, Oflu kadınlardan oluşan bir muhacir kaflesinin önü Ruslar tarafından kesilince, kadınlar ellerindeki baltalar ve kazmalarla Rus askerlerini dağıtıp, bir haylisini öldürmüşlerdir. Kadınlardan bazıları ise şehit olmuştur.¹⁹²

Of vadilerindeki savunmadan sonra mücadelenin verildiği yerlerden biri olan Sürmene'nin Vunit (Oylum) Köyü'nde de Müslüman kadınların Rus askerlerine saldırılarına rastlanmıştır. Haziran 1916'da köyde arama yapmak isteyen Rus askerlerine orak ve baltalarla saldıran kadınlar, Rusları geri püskürtmüştür. Bölüklerinden ayrılarak Türk kadınlarına saldırmaya kalkışan

¹⁸⁷ Mehmet Akif Bal, *Birinci Dünya Savaşında Trabzon Araklı'da İşgal, Savunma Kurtuluş*, İstanbul 2020, s. 169-170.

¹⁸⁸ İbrahim Hakkı Aydın, "Sarıklı Bir Kuvvacı Maçkalı Hafız İsmail Efendi (Aydın) 1893-1976)", *Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005)*, C. II, Trabzon 2007, s. 915.

¹⁸⁹ Hikmet Öksüz, "Birinci Dünya Savaşında Of Direnişi ve Oflu Kadınlar", s. 136-137.

¹⁹⁰ Haşim Albayrak, *Of Direnişi*, s. 138.

¹⁹¹ Hasan Umur, *Of ve Of Muharebeleri*, s. 54-55.

¹⁹² Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, *Trabzon'un Yakın Tarihi*, s. 8.

Rus askerleri ise köylüler tarafından öldürülmüştür.¹⁹³ Rusların geri çekilmeleri ve Türk askerlerinin 24 Şubat 1918'den itibaren Trabzon'a girişi sırasında Türk milislerle birlikte çalışan kadın milisler de harekete geçmiştir. Üç İslam kadın çete grubu; ellerinde filinta, omuzlarında fişeklik ve bellerinde asılı el bombaları ile şehrin muhtelif semtlerinde bilhassa mahalle aralarında dolaşmaya başlamışlardır. İşgal zamanında çeşitli ahlaksızlıklara adı karışan otuz kadar kadının isim ve adreslerini içeren listeden hareketle bunları yakalamak için harekete geçmişler, fakat bu kadınlardan on kişi yakalanmış, on beş kadarı ise intihar etmiştir. Bununla birlikte, sahipsiz ailelerin evlerine girip, Rus ve Ermenilerin emellerine hizmet etmekle itham edilen diğer düşkün kadınlar da bu kadın çeteler tarafından layık oldukları cezalara çarptırılmışlardır.¹⁹⁴

9. Şehit Olan Trabzonlu Bazı Milisler

Trabzonlu milislerin ilk şehitleri Batum savunmasında verilmiştir. Artvin civarında Ruslara karşı gösterilen savunmada yer alan Akçaabatlı milis reislerinden Abanozoğlu Hakkı Ağa, Günye Setebete mevkiindeki son vuruşmasında aldığı bir yara sonucu şehit olmuştur. Aynı mevkide Maçka'nın Mulaka Köyü'nden (Yaylabaşı) Hafız ile Trabzon Kisarna Köyü'nden (Merkez Bengisu) Karaosmanoğlu İsmail Çavuş ve ilçenin Hatalita Köyü'nden (Akçaabat Dört Yol) Keleş Çavuş şehit olmuşlardır. Yine Karlık Köyü'nden Karahasanoğlu Molla Yunus, İşkoda mevkiindeki çarpışmada şehit olmuştur.¹⁹⁵ Of'taki sivil müdafanın öncülerinden biri, Of'un ünlü ailelerinden Saralızadelere mensup milis komutanı Fethi Bey'dir. Fethi Bey, emrindeki 29 kişilik bir milis müfrezesiyle Of'un Kono bölgesinde Ruslarla on beş gün kadar mücadele etmiş fakat geri çekilirken şehit olmuştur.¹⁹⁶ Şehit olan milisler arasında, aynı aileden Polat Ağa oğlu Tahir Ağa ile Ahmet de yer almıştır.¹⁹⁷ Of civarındaki harplerin tanıdığı olan Hasan Umur, *"Harbe katılan Solaklı ve Baltacı derelerinde -birçok kimse-lerden işitildiğine göre- şehit olan vatandaşlar çoktur. Aşağıhastikoz Köyü ile Zineli Köyü arasında bulunan sırtlardaki hendeklere varıncaya kadar birçok Teşkilat-ı Mahsusacı şehidimizin gömülmüş olduklarını işittim"*¹⁹⁸ demektedir. Akçaabat'taki Karadağ-Soğuksu-Eşekmeydanı savaşlarında 84 çeteci şehit olmuştur.¹⁹⁹ Tespit edebildiğimiz diğer milis şehitlerin sayıları ve bölgelere dağılımı ise şöyledir: Of'ta 31, Vakfıkebir'de 6, Maçka'da 3, Akçaabat'ta 6, Araklı'da 5, Şalpazarı'nda 6, Beşikdüzü'nde 1, Sürmene'de 1, Tonya'da 10, Karlık'ta 1. Çatışmalarda şehit olan milislerden 8'i ise milis komutanıdır.²⁰⁰

¹⁹³ Mehmet Bilgin - Ömer Yıldırım, *Sürmene*, s. 404.

¹⁹⁴ Sadi Selçuk, *Esaretin Acı Hatıraları ve 37. Kafkas Tümeninin Trabzon'u Düşmandan İstirdadı*, s. 102-103.

¹⁹⁵ Muzaffer Lermioğlu, *Akçaabat-Akçaabat Tarihi*, s. 200.

¹⁹⁶ Altay Yiğit, *Doğu Karadeniz Muharebesi*, s. 111.

¹⁹⁷ Mehmet Bilgin, *Saralızadeler*, s. 151.

¹⁹⁸ Hasan Umur, *Of ve Of Muharebeleri*, s. 65.

¹⁹⁹ Muzaffer Lermioğlu, *Akçaabat-Akçaabat Tarihi*, s. 244.

²⁰⁰ Detay için bkz. Mehmet Akif Bal, *Osmanlıdan Günümüze Trabzonlu Şehidler*, C. I-II, İstanbul 2018.

Sonuç

I. Dünya Savaşı yıllarında Trabzon'a yönelik donanması marifetiyle denizden ağır bombardıman yaparak bölgeyi ateş altına alan ve yoğun kuvvetleriyle karadan taarruz eden Ruslar, Trabzon ve civarında büyük mal ve can kayıplarına yol açmışlardır. Osmanlı Devleti ise, Kafkas Cephesi'nde Ruslarla karşı karşıya olduğu yoğun ve ağır harpler nedeniyle Doğu Karadeniz'de ve Trabzon bölgesinde konuşlanmış nizami kuvvetlerin yeterli olamayacağını gördüğünden, yöredeki direniş potansiyeli taşıyan ve milis güçleri şeklinde organize edilebilecek tüm sivilleri nizami kuvvetler yanında savunmaya dahil etmeye çalışmıştır. Esasen Teşkilat-ı Mahsusa yapılanması ve organizasyonlarıyla bir araya getirilen Trabzonlu milis güçleri; yöre ağalarının kuvvetlerinden, gönüllülerden, dağlardaki kaçaklardan, hapisanelerdeki mahkumlardan oluşmuş, Ruslara karşı Batum'dan başlamak üzere Harşit Vadisi'ne kadar uzanan sahil kesiminde ciddi bir müdâfaa gösterilmiştir. Fakat hem denizden yaptıkları bombardımanların etkisiyle hem de Rus donanmasının koruması altında yoğun birlikleriyle karadan ilerleyen Rus kara kuvvetleri bölgeyi hızla işgal etmeye çalışmıştır. Durumun farkında olan Türk tarafı ise bir taraftan Rus ilerlemesinin önce hızını kesmeye çalışmış, sonra durdurmak istemiş, diğer taraftan da bölgedeki nizami birliklerin güvenle batı istikametine çekilmelerine zemin hazırlamış ve onlara zaman kazandırmaya çalışmıştır. Rusların karşısında hem savunma yapan hem de kademe kademe geri çekilen Türk savunma güçleri, sahil kesiminin Ruslarca işgal edilmesinden sonra iç kesimlere kaydırılarak Rus deniz topçusunun menzili dışına çıkarılmış ve bundan sonra iç kesimlerdeki Türk taarruzlarıyla Ruslara ağır kayıplar verdirmiştir. Türk nizami kuvvetleriyle organize şekilde çalışan ve bölgeyi iyi bilen yerel milis güçleri, iç kesimlerde Rusları şaşkına çevirecek savunma yöntemleri izlemişlerdir. Milis kuvvetler bir taraftan da; batıya doğru çekilen nizami Türk birliklerinin güvenle mevzi değiştirmesi için Rusları oyalama çatışmalarına girişmiş, öte yandan Ruslarla organize hareket eden Ermeni ve Rum azınlık çetelerine karşı İslam ahaliyi korumuş, muhacirliğe çıkan İslam nüfusun geçişi için yolları güvenlik altına almaya çalışmış, dağlardaki kaçakların milis teşkilatlarında organize edilmesi ve kontrol altına alınmasıyla ise yöredeki asayiş problemleri en aza indirilmeye çalışılmıştır. Fakat Bayburt'un Rus işgali altına düşmesi ve Rus kuvvetlerinin bu defa sahil kısmına güneyden de taarruz etmesi üzerine, iki ateş arasında kalan Türk nizami ve milis kuvvetleri, daha batı istikametine çekilmişler, Trabzon'un nüfus olarak boşaltılması ve nüfusun çoğunun Giresun'un batısına nakledilmesiyle yani Temmuz 1916 ayından sonra Harşit vadisindeki savunmaya katılmışlardır. Türk milis yapılanması ve milisler bu süreçte de boş durmamış, işgal altındaki Trabzon'a yönelik istihbarat çalışmaları, Trabzon'daki işgalci Ruslara yönelik baskın hareketlerle Trabzon sürekli olarak takipte tutulmuş, Ruslara huzur verilmemiştir. Tüm bu tarihi gelişmeler dikkatle incelendiğinde; Birinci Dünya Savaşı süresince harp ortamlarında sivillerin de yoğun şekilde ve etkili biçimde rol aldığı görülmektedir. Bununla birlikte, Doğu Karadeniz'de ve Trabzon civa-

rındaki milis yapılanması örneğinde görüleceği üzere, milis yapılanmasının tesadüfen meydana gelmediğini, aksine devletin imkanları ölçüsünce Teşkilat-ı Mahsusa temelli bir kurmay zihniyetiyle organize edildiğini hatta çoğu milis kuvvetinin yine bir askeri disiplin içerisinde şekillendirilmeye çalışıldığını, bu yapılanmanın esasen muvazzaf askerler tarafından yönetildiğini ve Osmanlı askeri sisteminde gayrinizami harp kültürünün ulaştığı noktayı da bilmek gerekiyor. Tüm bu hususlarla birlikte, Birinci Dünya Savaşı'nın hem yerele etkisinin daha yoğun şekilde araştırılması hem de yerel güçlerin savaş boyunca etkilerinin ifade edilmesi, I. Dünya Savaşı'nın detaylarına inilmesi ve bu savaşın sadece bir askeri olay olmanın da ötesinde toplumsal özelliklerinin ortaya konulmasına kapı aralayacaktır.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

“Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 2. Şube'den Harbiye Nezareti Celilesine mahrem olarak gönderilen 20 Kanunısani 1331 (2 Şubat 1916) tarihli tezkere zeyli”, *BOA, DH.EUM*, 2. Şube, nr. 12/16.

“Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 2. Şube'den Trabzon Vilayeti'ne 26 Teşrinisani 1330 (9 Aralık 1914) tarihli şifre”, *BOA., DH.EUM*, 2. Şube, nr. 2/64.

“Dahiliye Nezareti Şifre Kaleminden Merkez Kumandanı imzasıyla Giresun Kaymakamlığına gönderilen 20 Temmuz 1331 (2 Ağustos 1915) tarihli telgraf”, *BOA., DH.ŞFR*, nr. 54/222.

“Dahiliye Nezareti Şifre Kaleminden Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey vasıtasıyla Binbaşı Yakup Cemil Bey'e gönderilen 22 Kanunısani 1331 (2 Şubat 1916) tarihli telgraf”, *BOA., DH.ŞFR*, nr. 55A/95.

“Trabzon Valisi Cemal Azmi Beyden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 29 Kanunısani 1330 (11 Şubat 1916) tarihli şifre telgraf”, *BOA., DH.ŞFR*, nr. 444/27.

“Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti'nden Trabzon Valiliğine yazılan 9 Kanunısani 1331 (22 Ocak 1916) tarihli şifre”, *DH.ŞFR*, 60-88.

Tefrikalar

Zümrüt Rize Gazetesi, Sayı: 7-8-10, Yıl: 1950.

Kitaplar, Makaleler, Tezler

AKSOY, Hikmet: “Yerel Tarihin Önemi ve Trabzonlular”, *Yeniğün Gazetesi*, 20 Şubat 2017.

ALBAYRAK, Haşim: *I. Dünya Savaşında Doğu Karadeniz Muharebeleri ve Of Direnişi*, 3. Baskı, İstanbul 2010.

ALBAYRAK, Sadık: *Son Devir İslam Uleması*, C. II, İstanbul 1980.

ALLEN, W.E.D. - MURATOFF, Paul: *1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, Ankara 1966.

ALŞAN, Songül: *Türk Kayıtlarında Doğu Karadeniz'de Rus İşgali 1916-1918*, Atatürk Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2015.

ARDALOĞLU, Mustafa: “Taşlıdere Şehitleri”, *Zümrüt Rize Gazetesi*, Sayı: 7-8-10, Yıl: 1950.

Arif Cemil: *Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilât-ı Mahsusa*, İstanbul 1997.

AYDIN, İbrahim Hakkı: “Sarıklı Bir Kuvvacı Maçkalı Hafız İsmail Efendi (Aydın) (1893-1976)”, *Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005)*, C. II, Trabzon 2007.

BAL, Mehmet Akif: “Birinci Dünya Savaşında Trabzon Araklı'da Yaşanan İşgal Olayları ve İşgal Acıları (1914-1918)”, *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 30, Yıl: 2016/2.

_____ : “Trabzon Savunmasının Unutulmuş Bir Kahramanı: Yüzbaşı Kahraman Bey”, *Trabzon İlkhaber Gazetesi*, 3 Mart 2013.

_____ : “Trabzon’un Rus Donanmasınca Bombardımanı ve Bombardımanın Trabzon’a Etkileri (1914-1916)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XXVII, Sayı: 81, Kasım 2011.

_____ : *Bir Şiirdir Trabzon, Osmanlıdan Günümüze Trabzon Şiirleri Antolojisi*, Ankara 2009.

_____ : *Birinci Dünya Savaşı’nda Trabzon Araklı’da İşgal, Savunma ve Kurtuluş*, İstanbul 2020.

_____ : *Karadere’nin Trabzon’a Armağanı Şehr-i Araklı*, İstanbul 2017.

_____ : *Kronolojik Trabzon Tarihi / Kuruluşundan Günümüze Gün Gün Trabzon*, İstanbul 2013.

_____ : *Osmanlı’dan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler*, İstanbul 2009.

_____ : *Osmanlıdan Günümüze Trabzonlu Şehidler*, 2 Cilt, İstanbul 2018.

BAYRAKTAR, Ali Kemal Yılmaz: *Trabzon’da Üniversitenin Kuruluşu*, Trabzon 2009.

BEYOĞLU, Süleyman, “Birinci Dünya Savaşında Trabzon (1914-1919)”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Trabzon 1999.

BİLGİN, Mehmet: *Karadeniz’de Bir Derebeyi Ailesi: Saralızadeler*, İstanbul 2006.

_____ : *Rus İşgalinde Trabzon Direnişi*, Trabzon 2008.

_____ : *Teşkilât-ı Mahsusa’nın Kafkas Misyonu ve Operasyonları*, İstanbul 2017.

BİLGİN, Mehmet - YILDIRIM, Ömer: *Sürmene*, Trabzon 1996.

Binbaşı Süleyman Bey’in Manzum Anıları, Memleketim Trabzon Mahallem Tekfurçayır, (Haz. Ömer Türkoğlu), Ankara 1997.

Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi, Kafkas Cephesi 3. Ordu Harekâtı, C. II, Genelkurmay Yayınları, Ankara 1993.

CİHAN, Murat: “Rus İşgali ve Harşit Savunması”, *Karadenizde Sonnokta Gazetesi*, 16 Şubat 2014.

ÇAĞATAY, Salih: “Trabzon’un Feneri”, *Hafta Mecmuası*, S. 80, 14 Birinci Teşrin 1935.

ÇAKMAK, Fevzi: *Birinci Dünya Savaşı’nda Doğu Cephesi*, Ankara 2005.

ÇANKAYA, Mücellidoğlu Ali: *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, Ankara 1968-1969.

ÇİÇEK, Rahmi: “Birinci Dünya Savaşı’nda Ordu Kazası”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 7, Güz 2014.

DOĞAN, Şahin: “I. Dünya Savaşı’nda Rusya’nın Karadeniz Politikası ve Rus Karadeniz Filosu”, *I. Dünya Savaşı’nda Karadeniz ve Kafkasya*, (Editörler: Mehmet Okur - Bahadır Güneş - Ülkü Köksal), KTÜ Yayınları, Trabzon 2017.

DURMUŞ, Adnan: *Maçka Tarihi*, Trabzon 2015.

DURMUŞ, Sinan - SUİÇMEZ, Hasan - DİLEK, Zeki: *Her Yönüyle Araklı*, Trabzon 1996.

GEDİKOĞLU, Haydar: *Akçaabat*, Trabzon 1996.

GOLOĞLU, Mahmut: *Trabzon Tarihi/Fetihten Kurtuluşa Kadar*, Trabzon 2000.

GÖRGÜLÜ, İsmet: *On Yıllık Harbin Kadrosu*, Ankara 1993.

HACİFETTAHOĞLU, İsmail: “Lazistan ve Havalisi Komutanı Ahmet Avni Paşa”, (Çevrimiçi), <http://www.serander.net/karadeniz-kulturu/karadeniz-tarihi/648-lazistan-ve-havalisi-komutani-ahmed-avni-pasa.html>, 24 Şubat 2019.

_____ : “Birinci Dünya Harbi Döneminin Az Tanınan Bir Siması: Trabzon Valisi Şehit Cemal Azmi Bey”, *İçişleri Bakanlığı Türk İdare Dergisi*, Sayı: 435, Haziran 2002.

_____ : “I. Dünya Harbinin Yeterince Tanınmayan Bir Şahsiyeti: 37. Kafkas Fırkası Kumandanı Erkân-ı Harb Miralay Pirselimioğlu Hacı Hamdi Bey”, (Çevrimiçi), <http://www.serander.net/karadeniz-kulturu/karadeniz-tarihi/647-erk-an-i-harb-miralayi-pirselimioğlu-haci-hamdi-bey.html>, 3 Mart 2019.

- _____ : *Hicranlı Yıllarında Büyüklüman*, Ankara 2018.
- HACİMÜFTÜOĞLU, Nasrullah: “Of ve Çaykara Müftüleri; Bilimsel ve Kültürel Aktiviteleri”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, C. I, Trabzon 2002.
- Harşit Vadisi Sempozyumu Bildirileri (Tarih-Coğrafya-Kültür)*, (Editörler: Mehmet Fatsa - Mehmet Özmenli), Giresun 2017.
- HATEMİ, Nilüfer: *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri (1911-1917)*, C. I, 2. Baskı, İstanbul 2010.
- İNCESU, Mehmet: *Birinci Cihan Harbi Kahramanı İncesulu Hacı Mecit Efendi, Basılmamış Risale*.
- KALYONCU, Hasan: “Sivri Tepesi”, *Tonya Haber Gazetesi*, 11 Temmuz 2017.
- _____ : *Tonya*, Tonya 2010.
- KÖKSAL, Ahmet - USTA, Veysel: *Yüzyılın Ardındaki Karadeniz Rus Bombardımanları I*, Akçaabat 2018.
- LERMİOĞLU, Muzaffer: *Akçaabat-Akçaabat Tarihi ve Birinci Genel Savaş-Hicret Hatıraları*, İstanbul 1949.
- MONASTAREV, N.: *Birinci Dünya Harbinde Karadeniz Cephesi*, (Çeviren: Afif Ertuğrul), Ankara 1948.
- ODABAŞIOĞLU, Cumhur: *Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı*, Ankara, Tarihsiz.
- ONUŞ, Sinan: *Teşkilât-ı Mahsusa’dan Kurtuluş Savaşı’na Kızılca Kıyamet*, İstanbul 2015.
- ÖĞÜN, Tuncay: *Kafkas Cephesinin I. Dünya Savaşındaki Lojistik Desteği*, Ankara 1999.
- ÖKSÜZ, Hikmet: “Birinci Dünya Savaşında Of Direnişi ve Oflu Kadınlar”, *Başlangıcından Günümüze Her Yönüyle Of*, (Editörler: Prof. Dr. Hikmet Öksüz - Prof. Dr. Mevhibe Coşar - Öğr. Gör. Veysel Usta), KTÜ Yayınları, Trabzon 2016.
- ÖNDEŞ, Osman: *Vahdeddin’in Sırdaşı Avni Paşa Anlatıyor*, İstanbul 2012.
- ÖZEL, Sebahattin, *Milli Mücadele’de Trabzon*, Ankara 1991.
- SARISAMAN, Sadık: “Trabzon Mıntıkası Teşkilat-ı Mahsusa Heyet-i İdaresinin Faaliyetleri ve Gürcü Lejyonu”, *XII. Türk Tarih Kongresi*, 4-8 Ekim 1999, Ankara 2002.
- SELÇUK, Sadi: *Esaretin Acı Hatıraları ve 37. Kafkas Tümeninin Trabzon’u Düşmandan İstirdadı*, Konya 1955.
- SINIR, Sebahattin: *Trabzon Tarihi*, 2. Baskı, Ankara 1968.
- STODDART, Philip H.: *Teşkilât-ı Mahsusa*, (Çeviren: Tansel Demirel), İstanbul 1993.
- ŞAHİN, Enis: “İngiliz The Times Gazetesi’ne Göre Trabzon’un Ruslar Tarafından İşgali”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 7, Güz 2009.
- Şehitlerimiz*, 5 Cilt, Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- ŞEN, Ömer: *Trabzon Tarihi*, Trabzon 1996.
- TARAKÇIOĞLU, Mustafa Reşit: *Trabzon’un Yakın Tarihi*, Trabzon 1986.
- TETİK, Ahmet: *Teşkilât-ı Mahsusa (Umur-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi 1914-1916*, C. 1, 2. Basım, İstanbul 2014.
- TOPAL, Zehra: *Sargana’dan İşgale Akçaabat*, Trabzon 2012.
- TOPALOĞLU, Celal: *Rize’nin Kurtuluşu*, Rize 2007.
- TUĞAÇ, Hüsamettin: *Bir Neslin Dramı*, İstanbul 1975.
- UMUR, Hasan: *Of ve Of Muharebeleri*, İstanbul 1949.
- UZUN, Necat: *Akçaköy Tarihi*, Trabzon 2003.
- UZUN, Turan: *Trabzon Şalpazarı Şehid ve Gazileri*, İstanbul 2018.
- ÜÇÜNCÜ, Uğur: *Trabzon’da İttihatçı Bir Sima: Kâhya Yahya*, Trabzon 2015.
- YILDIZ, Lokman: *Karadağ Savunması*, Trabzon 2013.
- YİĞİT, Altay: *Doğu Karadeniz Muharebeleri*, Trabzon 1950.